

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Võrdleva õigusteaduse õppetool

Koit Kallaste

VÄÄRTUSED NOORTE KÄITUMISE MÕJURITENA

Bakalaureusetöö

Juhendaja

Dr iur Silvia Kaugia

Tartu
2013

SISUKORD

SISUKORD	2
SISSEJUHATUS	3
1. VÄÄRTUSTE ROLLIST ANOOMSETE JA VÄGIVALDSETE KÄITUMISTENDENTSIDE TEKKES	5
1.1. Väärtuse, väärtushinnangu ja väärtusorientatsiooni määratlus	5
1.2. Väärtuste rollist anoomse käitumise kujunemisel	8
1.3. Väärtused vägivaldse käitumise võimalike mõjuritena	13
1.3.1. Vägivalla liigid ja noorte arusaam vägivalla olemusest	13
1.3.2. Väärtuste osa vägivaldses käitumises	16
2. NOORTE VÄÄRTUSTEHIERARHIAT KUJUNDAVAD TEGURID	19
2.1. Kasvatus kui väärtustehierarhia alus	19
2.2. Sotsialiseerimisagentide osa noorte väärtustehierarhia kujundajana	23
2.2.1. Perekonna mõju	26
2.2.2. Kooli mõju	28
2.2.3. Massimeedia mõju	30
2.3. Normid ja sotsialiseerumine	32
3. EESTI KOOLINOORTE VÄÄRTUSED JA NENDE ROLL KÄITUMISTENDENTSIDE KUJUNEMISES	35
3.1. Sihtgrupuuringu eesmärk, metoodika ja valim	35
3.2. Sihtgrupuuringu tulemuste analüüs	36
3.3. Sihtgrupuuringu järeldused	38
KOKKUVÕTE	40
Summary	42
KASUTATUD KIRJANDUS	44
LISAD	47
Lisa 1. Küsimustik ja vastuste kokkuvõte	47

SISSEJUHATUS

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks on leida vastus küsimusele, kuidas kujunevad noorte väärtushinnangud. Millised sotsialiseermisagendid ja institutsioonid on peamised noorte väärtuste, väärtushinnangute ja väärtusorientatsioonide kujundajad.

Väärtustemaatika on väga eripalgeline, sõltub uuriavast ühiskonnast, hetke ajast jne. Kunagi tegeles väärtustega ainult sotsioloogia, kuid käesolevaks ajaks on temaatika jõudnud ka õigusteadusesse, väärtused kui normatiivse käitumise vundamendina. Mõned uurijad on arvamusel, et ühiskonnas on olemas süvastruktuur millest inimesed juhinduvad. Mitte ei lähe kaasa majandusliku ja poliitiliste muutustega kaasas käivate väärtushinnangute muutustega. Kuid antud töö autor on seisukohal, et inimesed lähevad kaasa muutustega ühiskonnas ja neis sisaldub ka süvastruktuur. Kuid muutustega kohandumine võtab inimestel aega ja harjumist, mille tagajärg on mitte alati norme järgiv käitumine.

Mida rohkem seadused vastavad kõigi poolt omaks võetud väärtustele, seda enam seadusi järgitakse ja seda rohkem on normikuulekust ning vähem anoomiat esineb ühiskonnas. Seega väärtustemaatikaga tegelemine on ühiskonna jaoks suurimaid prioriteete, millega peaks tegelema rohkem ja süstemaatilisemalt.

Samuti proovin leida vastust küsimusele, kes on ühiskonnas väärtushinnangute tekitajad, suunajad, kas on olemas otsesed mõjutajad või tekib mingite mõjurite koosmõjul. Tänapäeva maailmas ei ole võimalik, et omaks võetud väärtused on jäävad, need muutuvad koos ümbritseva maailma muutumisega. Hetkel Eestis valitsev liberaaldemokraatlik maailmavaade on samuti väärtusi ja väärtushinnanguid „lõdvendanud“.

Kas võime rääkida väärtuskriisist tänapäeva ühiskonnas, kus üldised ideelised väärtused on minetatud ja esikohale on tõusnud materjalism. Ehk kas tulevikus võime väärtustemaatika kohta lugeda ainult nn „luulekogust“ või ilukirjandusest, sest ühiskonnas läbilöömiseks on kõlbelised väärtused takistavateks asjaoludeks.

Väärtusi on seletatud kui inimkäitumise peamisi mõjutajaid, seega on kõlbeliste väärtuse ja väärtushinnangute loomine tähtis valdkond õigussotsioloogias.

(Hayek, 1976: 163) on öelnud „tsivilisatsiooni põhilised tööriistad – keel, moraal, õigus ja raha – on kõik spontaanse kasvu, aga mitte planeerimise tulemus ...“ Hayeki seiskohalt ei ole võimalik väärtushinnanguid kujundada, vaid need kujunevad läbi elu. Antud tööd kirjutades jõudis autor seisukohale, et Hayeki poolt öeldu ei vasta tegelikkusele. Tsivilisatsiooni põhilisi tööriistu – keel, moraal, õigus ja raha – on võimalik läbi noorte kasvatuse planeerida ja kujundada.

Väärtuste mõju on noorte hulgas võimalik mõõta läbi nende käitumise. Ning käitumise muutumisega järelkult on muutunud ka väärtused ja vastupidi. Järelkult väärtuskasvatus kujundab noorte omavahelise läbisaamise ja nende käitumise ühiskonnas. Seega väärtuste, väärtushinnangute kujundamine on ühiskonnas peamine sotsialiseerimisprotsess. Kas sotsiaalsed institutsioonid, nagu kool, on ainuke väärtushinnangute looja. Kas ta peab või on ainuke väärtushinnangute kujundaja?

Käesolevas bakalaureusetöös otsitakse vastust ka küsimusele, kas väärtused, mis on noorte subjektiivse maailma kujundajaks, luuakse läbi koduse kasvatuse või kujunevad need sotsialiseerimisagentide, institutsioonide koosmõjul.

Väärtused kujundavad interaktsiooni, inimeste omavahelise läbisaamise. Kui inimestel on ühine ettekujutus õigetest väärtustest, siis on nende omavaheline läbisaamine normaalne ja tekib vähe konflikte.

Töö hüpoteesiks on: noorte kõige suuremaks käitumuslikuks mõjutajaks, väärtuste, väärtushinnangute ja väärtusorientatsioonide põhjustajaks on materiaalne pool. Töö koosneb kolmest peatükist. Esimeses peatükis käsitletakse mõistete erinevaid kontseptsioone. Siin tuuakse välja väärtuste, väärtushinnangute ja väärtusorientatsioonide üldteoreetilised seisukohad. Töö teises peatükis vaadeldakse väärtust kui käitumise mõjutajat. Kolmas peatükk käsitleb töö autori poolt läbiviidud empiirilist uuringut, meetodikat ja uuringu tulemusi.

1. VÄÄRTUSTE ROLLIST ANOOMSETE JA VÄGIVALDSETE KÄITUMISTENDENTSIDE TEKKEKES

1.1. Väärtuse, väärtushinnangu ja väärtusorientatsiooni määratlus

Väärtused (ingl k *value* ja saksa k *Wert*) on enamuse poolt heakskiidetud ja omaks võetud arusaamad sellest, mis on hea ja ja halb, lubatud ja keelatud, ilus ja inetu, kasulik ja kahjulik.¹ Väärtused kujundavad seejuures isiku elustiili ning ei koosne kindlaksmääratud reeglitest.² Väärtus kujutab endast materiaalse, sotsiaalse, vaimse jne nähtuste tähendust inimese jaoks, suhtumist neisse nähtustesse ja hinnangut neile, mida kannab nii üksikisik, sotsiaalne grupp kui ka ühiskond tervikuna. Väärtused on orientiiriks, mille järgimisega inimene säilitab oma tegevuse või olemise sisemise järjepidevuse. Sama kehtib ka grupiväärtuste kohta. Väärtuse mõiste seondub väärtustamise mõistega, kusjuures väärtustamine on väärtuse ruumiline ja ajaline konkretiseerimine, olles seotud konkreetse subjektiga.³

Kõige üldisemaks piiriks, mis eraldab väärtusi muudest nähtustest, on vahetegemine asjade, nähtuste ja sündmuste vahel nii nagu nad on (teadmised, faktid) ja nii nagu meie neisse suhtume (meie hinnangud). Viimaseid nimetatakse väärtusteks. Kauga aega püsis oluline piir ühelt poolt teadmiste ning teiselt poolt väärtuste ja filosoofia vahel. Tänapäevaks on range piiritõmbamine tähtsuse kaotanud. Väärtuste osa on tunnustatud kõigis eluvaldkondades, erinevates teadustes.⁴

Üldistavalt võib öelda, et väärtused ilmnevad kultuuris, kultuur on väärtuste kandja. Väärtused on kogu ühiskonna „põhivooluse“ osundajad, inimlike pürgimuste ja käitumiste reeglistajad. Väärtustel on inimtegevuses kaheksa roll: ühelt poolt toimub väärtuste abil inimese integreerumine sotsiaalsesse keskkonda, kuna sotsiaalselt soovitatav käitumine on võimalik kultuuristandardite omandamise läbi; teiselt poolt on väärtustel selekteeriv, suunav iseloom –

¹ I. Aimre. Sotsioloogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2001, lk 92.

² G. Ritzer, J. M Ryan (ed). The Concise Encyclopedia of Sociology. UK: Wiley-Blackwell 2011, lk 675.

³ S. Kaugia. Õigusteadvuse olemus ja arengudeterminaadid. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2011, lk 43-44.

⁴ S. Kera. Noorsooliikumine ja isiksuse areng. Teadustööde kogumik. Tallinn 1991, lk 49.

olles hinnangute aluseks (kriteeriumiks), langetatakse just olemasolevatest väärtustest lähtuvalt hinnang ühe või teise nähtuse, tegevuse, asja jms vajalikkuse ja tähenduse kohta.⁵

Eristatakse individuaalseid ja sotsiaalseid (ehk kollektiivseid) väärtusi: esimesed kirjeldavad üksikisikutele omaseid väärtussüsteeme, teised kujutavad endast väärtuste vaatlemist makro - (s.o riigi (s.t institutsioonilisel) ja ühiskonna (kui kollektiivsel)) tasandil. Iseloomustades väärtusi orientiiridena, mille järgimisega saavutatakse tegevuse sisemine järjepidevus, on ühtlasi avatud ka väärtuste põhifunktsioon – olla käitumise vaimseteks allikateks ja regulaatoriteks.⁶

Milton Rokeach käsitleb väärtusi suhteliselt iseseisvate fenomenidena, ühendamata neid ühtseks süsteemiks. Selle teooria kohaselt on väärtused kui erineva tähtsusega ihaldatavad eesmärgid, mis toimivad inimese elus juhtprintsipiidena. Rokeach jagab väärtused (1) terminaalseteks väärtusteks, s.o. väärtused iseeneses, ettekujutus soovitud lõpptulemusest ja (2) instrumentaalseteks väärtusteks, s.o. vahendid soovitud lõppseisundi saavutamiseks. Instrumentaalsed väärtused on hinnatud n-ö vahendväärtustena, sellega, mida nende kaudu võib saavutada. Terminaalsete väärtuste poole püüeldakse aga nende eneste pärast. Terminaalsete väärtuste alla paigutab M. Rokeach rahu maailmas, tugeva perekonna, vabaduse, õnne, eneseaustuse, elutarkuse, võrdsuse, turvalisuse, mugava elu, eneseteostuse, tõelise sõpruse, riigi julgeoleku, sisemise harmoonia, armastuse, ilu maailmas, sotsiaalse tunnustuse, meeldiva elu, huvitava elu. Instrumentaalsed väärtused oleksid ausameelsus, auahnus, vastutustundlikkus, kergesti andestatavus, sallivus, julgus, abivalmidus, puhtusearmastus, oskuslikkus, tasakaalukus, rõõmsameelsus, sõltumatus, viisakus, intellektuaalsus, kuulekus, loogilisus, kujutusvõimelisus.⁷

Seevastu Ronald Inglehart ja tema koolkond vaatlevad väärtusi kui indiviidi reaktsiooni teda ümbritsevale keskkonnale. R. Inglehart ennustas, lähtuvalt oma väärtusteooriast, universaalset kultuurinihet, s.t. üleminekut materialistlikelt väärtustelt (materiaalne heaolu, füüsiline turvalisus) postmaterialistlikele väärtustele (elu kvaliteet, individuaalne autonoomia). Postmoderniseerumine nihutab autoriteedi religioonilt ja riigilt indiviidile, kes keskendub individualistlikele huvidele.⁸

⁵ S. Kera (1991), lk 51.

⁶ S. Kaugia (2011), lk 43-44.

⁷ M. Arvist, E. Heinla. Kultuur, elukvaliteet ja väärtushinnangud. Tallinn 2001, lk 90-91.

⁸ M. Arvist, E. Heinla (2001), lk 91.

Shalom Schwartz on toonud välja väärtuste neli omadust: 1) väärtused on uskumused või veendumused; 2) väärtused on seotud inimeste erineva käitumisega või soovitud lõpptulemusega; 3) väärtused juhivad käitumisviise, inimeste ja sündmuste valikuid ja nende hindamise viise; 4) väärtused on järjestatavad oma suhtelise olulisuse alusel.⁹

Väärtuste mõistega seondub väärtushinnangute ja väärtusorientatsioonide mõiste. Väärtushinnangud on mõjutatud vahetust kasvukeskkonnast. Väärtushinnangutes sisaldub kõlbline ettekujutus endast ja oma tegevusest, mida viiakse vastavusse kõrgemate ideaalide ja väärtustega.¹⁰ Väärtusorientatsioonideks nimetatakse individuaalset (konkreetselt) väärtuste valikut ja valitute eelistust isiklikus väärtussüsteemis.¹¹

Kui väärtustest käitumise regulaatorite tähenduses räägitakse kui omapärastest majakatest, mis orienteerivad isiksust ümbritseva tegelikkuse nähtustes, siis väärtusorientatsioonid on majakateks, mis aitavad inimesel orienteeruda sotsiaalsete väärtuste konglomeraadis. Sellistena on väärtusorientatsioonid isiksuse (teadvuse) struktuuri dünaamilisteks elementideks, mis pidevalt tekkides ja modifitseerudes kujundavad isiksuse struktuuri esmaseid (aga ka järgnevaid) käitumuslikke elemente. Seega võib öelda, et väärtusorientatsioonid on subjekti „spetsialiseeritud“ väärtushierarhiate tuumaks, nende kujundavaks algeks.¹²

Väärtushinnangute tõlgendamisel näeme tihtipeale kaht äärmust. Ühelt poolt peetakse väärtusteadvust isiksuse tuumaks, mis mängib peamist rolli tema tegevuse ja käitumise regulatsioonis. Sotsioloogiaski oli üsna pikka aega populaarsed teooriad, mis pidasid väärtusi selle teaduse põhiliseks uurimisobjektiks ning püüdsid seletada ühiskondlikke protsesse väärtuseliste nähtuste baasil (ühiskonna nn väärtuselis-normatiivsed mudelid). Teiselt poolt aga peetakse väärtushinnanguid tihtipeale millekski selliseks, mida on küll huvitav teada-uurida, kuid mis tegelikult midagi suurt ei tähenda ei isiksuse ega ühiskonna seisukohalt. Uurimiskogemused näitavad, et tõde on ilmselt nende kahe äärmuse vahel. Väärtuseliste arusaamade olulisus on seotud aga sellega, et nad on alati meiega kaasas ja meie ümber ning nad kallutavad nõrgalt, kuid alati ja igal pool meie tegevust ja käitumist teatud suunas.¹³ Väärtusi on erinevaid, kuid nende

⁹ M. Arvist, E. Heinla (2001), lk 92.

¹⁰ J. Saarmiit. Eesti noorte väärtushinnangud läbi aegade. Tallinn 1995, lk 20.

¹¹ I. Aimre (2001), lk 92.

¹² S. Kaugia (2011), lk 45.

¹³ J. Saariit (1995), lk 20.

eesmärk on üks: suunata inimese käitumist, tema tegevust ja mõttemaailma ning ergutada ja motiveerida teda tegutsema.¹⁴

1.2 Väärtuste rollist anoomse käitumise kujunemisel

Väärtused on inimeste subjektiivsete hinnangute aluseks, mille järgi inimene selekteerib, milline käitumine mingis situatsioonis omaks võtta ehk kas käituda sedasi, mida ühiskond õigeks peab või mitte.

Väärtuste omaksvõtmise protsess tähendab sotsiaalse kogemuse muutumist inimese sisemise regulatsioonimehhanismi elemendiks, isiksuse aktiivsust ja tegutsemist mõjutavaks jõuks. Kuidas see protsess kulgeb, selle kohta on esitatud erinevaid teaduslikke kontseptsioone. Kõigepealt tuleb tunnistada, et selget vastust küsimusele – mida omaks võetakse (internaliseeritakse) ja kuidas see protsess toimub, ei osata anda arvukatele uurimustele vaatamata. Internaliseerimisprotsessis võikski analüüsi lähtealuseks võtta vajaduste ja situatsioonide koosmõju, millest tulenevalt saaksime hoiakud (esimene tasand); suhtumised (attitude, teine tasand) ja väärtuste orientatsioon (veendumused, positsioon, kolmas tasand). Internaliseerimisprotsessis välised väärtused muudetakse sisemisteks väärtusteks. Kõige üldistatumalt võib välisteks väärtusteks lugeda ühiskonnas (riigis) käibivaid norme, ideaale, tavasid, konkreetsel institutsionaalsel tasandil aga ettevõtete, asutuste, organisatsioonide, liikumiste jm tegevuse eesmärgid. Normid, tavad, ideaalid, eesmärgid peavad muutuma inimeste vajadusteks, hoiakuteks, veendumusteks, väärtusorientatsiooniks. Lisada tuleb aga järgmine oluline mõte – ühiskond (riik) peab ühed või teised nähtused enne ise väärtustama (neile väärtuse omistama), alles siis saab taotleda, et inimesed need omaks võtaksid.¹⁵

Juhul, kui inimesed ei võta omaks väliseid ühiskonnas kehtivaid reegleid (norme) vaid käituvad enda loodud reeglite kohaselt, on tegemist anoomiaga ehk loovad subjektiivse reeglistiku, mida hakkavad järgima. Üldiselt arvatakse, et anoomia on põhjustatud reeglite puudustest või puudumisest, mis ilmnevad sotsiaalses süsteemis või isikutes. Kas tegemist on anoomilise käitumisega määrame meie ise (ühiskond tervikuna) selle läbi, kuidas me mõistame enamusest erinavat käitumist ehk on hinnangu küsimus – inimesed, riik, ühiskond – kus tegevus toimub.

¹⁴ I. Aimre (2001), lk 93.

¹⁵ S. Kera (1991), lk 55-58.

Anoomia on ühiskonnas kehtiva õigusliku korra puudus või selle ebatõhusus¹⁶. Sellisel juhul on märgatav osa ühiskonnast küll teadlikud neid kohustavate normide sisust ja olemasolust, kuid suhtuvad viimastesse negatiivselt või ükskõikselt ja hälbivad (nii teadlikult kui ka enda teadmata) seadusandja kehtestatud õigusest¹⁷. Anoomiana mõistetakse just tahtlikke katseid astuda vastuseisu kehtestatud normidega olukorras, kus aktsepteeritavad vahendid ei ole tulemust toonud või tulemuseni jõudmine võtab aega või ressursse.¹⁸ Seega on ühiskonnas kehtivad väärtused ja nende mõju inimestele ehk kas nad võtavad olemasolevad väärtused omaks või mitte seotud otseselt anoomia tekkega.

Anoomiline potentsiaal on kõikidel äkilistel ühiskondlike muutuste vormidel, kus sotsiaalsed suhted ja käitumisvõimalused muutuvad kiiremini kui normid, mis käitumist juhendama peaks.¹⁹ E. Durkheimi, kui anoomia mõiste kasutuselevõtja, peamine väide seisneb selles, et kuritegevus on ühiskonna jaoks paratamatu, normaalne ja isegi vajalik nähtus, sotsiaalse elu tervise tunnus, mis esineb kõikides ühiskondades. Kuritegevuse põhjuseks on anoomia, mis tähendab, et sotsiaalsete muutuste perioodil õigusnormide rikkumise tase kasvab. Kuritegevuse funktsioon seisneb innovatsioonis, (mille kaudu leitakse ühiskonnas uusi lahendusi (nii võib kuritegevus olla muutuste põhjustajaks)), normide kehtivuse kinnitamises ja normikuulekate ühtekuuluvustunde tekitamises. See ei tähenda, et kurjategijad oleksid normaalsed inimesed ega kuritegude vastu ei peaks võitlema. Kui kuritegevus aga välja juuritaks, muutuksid sotsiaalsed normid selliselt, et kuriteoks tunnistatakse ka tegu, mis varem seda polnud, sest seadusevastaste nähtuste olemasolu on ühiskonnale vajalik.²⁰

E. Durkheim oli seisukohal, et igas ühiskonnas eksisteerib normaalne kuritegevuse tase, millest allapoole jõudes hakkaks kuritegevusevastane võitlus vähendama ühiskonna arenguvõimalusi, ning et kuritegevus on ühiskonna arengu seisukohalt vajalik nähtus. Kuritegevuse likvideerimine

¹⁶ G. Ritzer, J.M. Ryan. The Concise encyclopedia of Sociology. UK: Wiley-Blackwel 2011, lk 16.

¹⁷ Encyclopedia Britannica Online. Arvutivõrgus:

<http://www.britannica.com/EBchecked/tpoc/26587/anomie>.13.03.2013.

¹⁸ B. B. Hess *et al.* Sotsioloogia. Tallinn: Külim 2000, lk 91.

¹⁹ H.Thome. Das Konzept sozialer Anomie als Analyseinstrument. 2000. Arvutivõrgus: <http://www.soziologie.uni-halle.de/thome/docs/augsburg.pdf>. 02.02.2013, lk 8.

²⁰ J-M. Tremblay (ed.) „Le crime, phenomene normal“ d'Emile Durkheim. 07.06.2006. Reseaux infomatiques. Arvutivõrgus: http://classiques.uqac.ca/classiques/Durkheim_emile/crime_phenomene_normal_crime_phenomemne_normal_texte.html. 10.12.2012.

tähendaks igasuguste käitumishälvete kaotamist. See tähendaks omakorda aga, et nii käitumisreeglid kui ka kogu ühiskond muutuksid staatiliseks.²¹

E. Durkheimi arvates mõõdetakse hälbelisust ühiskondliku reaktsiooniga sellele käitumisaktile või elulaadile, mis rikub populaarseid või institutsioonilisi norme. Teiste sõnadega ei ole ükski käitumine iseenesest halb, vale või hälbiv.²²

Ehk meie ise määrame, kas inimeste käitumine vastab meie poolt loodud reeglitele või mitte, kas mõistame selle hukka või kiidame heaks. Teisisõnu, kas inimeste käitumine on kõlbeline ja vastab antud ajas ja ühiskonnas kehtivatele väärtustele.

Durkheimile heideti ette, et tema poolt kirjeldatud anoomia tüübid ei moodusta süstemaatilist sidusust. Kuigi ta seda seost välja ei töötanud, on see siiski võrdlemisi lihtsalt loodav, kuna kolm tema poolt esile tõstetud anoomia tüüpi sotsiaalsete normide kolme funktsiooniga otsekui negatsioonidega (düsfunksioonidena) paardesse panna saab. Positiivsel juhul täidavad normid järgnevaid funktsioone:

- 1) Sotsiaalne integratsioon (moraalne funktsioon): normid seovad isikuid grupiga selle kaudu, et nad defineerivad sissepääsukriteeriumid ja kohustused, mis seda kiiremini omaks võetakse, mida tugevamalt nad sümboolselt väärtusideaalide ja põhimõtetega seotud on. Nad aitavad seega personaalsete ja kollektiivsete identiteetide loomist. Selles mõttes on nii sunnitud tööjaotus (vähene side väärtustega) kui ka üleregulatsioon (vähendatud omaksvõtmise väljavaade) düsfunktsionaalsed.
- 2) Orienteerimisfunktsioon: normid tüpiseerivad lubatud ja keelatud, sobilikku ja lubamatut käitumist; nad eristavad võimalused, vähendavad eesmärkide ja vahenite valiku keerukust. See funktsioon käib reguleerimisdefitsiidi juurde, mis Durkheimi järgi on aluseks anoomilisele enesetapule. See tekib äkilisest sotsiaalsest muutusest või (alaliselt) moraalitust majanduskeskkonnast.
- 3) Koordineerimisfunktsioon: normid stabiliseerivad reaalsusele mittevastavalt aja jooksul käitumiseelduseid ning kindlustavad selle kaudu pikaajalise indiviidide ja (alam)süsteemide vastastikuse suhte koordineerimise.

²¹ J. Ginter, S. Kaugia. Emile Durkheim ja hälbekäitumise sotsioloogia. – *Juridica* 1998/V, lk 256.

²² B.B. Hess *et al.* (2000), lk 89.

Nagu mõista antud, on sotsiaalsete normide kaal neis funktsioonides erinev. Sotsioloogilises kõnepruugis kasutatakse sotsiaalsete normide mõistet üldiselt nende reeglite puhul, mis kõigile kolmele dimensioonile „põhinevad“.²³

Klassikaline Durkheimi tsitaat kõlab: „Sellest ei piisa, et reeglid on, nad peavad ka õiglasel olema“. Ajalooliselt on väärtuste ja normide vaheline suhe ebakindel; kõrgelt diferentseeritud ühiskondades on see suhe võrdlemisi vaba. Legitiimsus ja sellest tulenev valmidus norme jälgida, ei tulene niiväga väärtuste kui käitumismudelite jagamisest. Diktatuuride puhul ei tule tavaliselt „legitimeerimist käitumise kaudu“ ette; meelevaldseid tegusid õigustatakse propaganda kaudu ideologiseeritud väärtuste abil; faktiliselt jäävad väärtused ja normid teineteisest kaugele. Võib oletada, et revolutsioonilise murrangu faasis muutub väärtuste ja normide seos jälle tihedamaks ning tekib vajadus norme ning ka seadusi väärtustega (õiglusega) siduda. Kui see seos liiga tugevaks muutub, kannatab (jällegi) õiguskindlus, kui ta aga liiga nõrgaks jääb, väheneb valmidus neid reegleid järgida ning tekivad uued võõrandumise vormid.²⁴

Teise tuntud anoomia uurija R. K. Mertoni analüüsi kohaselt kujuneb ühiskonnas välja kaks elementi: 1) ühiskonnaliikmete poolt taotletavad eesmärgid, püüdlused ja huvid, mis on omavahel seotud ning moodustavad hierarhilise süsteemi; 2) nende eesmärkide ja püüdluste saavutamiseks määratud mooduste väljatoomine, mis on ühiskonna ja valitseva korra poolt aktsepteeritud.²⁵ Nende elementide pinnalt tekivad inimeste rollikäitumise viisid ehk see, kuidas kujuneb antud ühiskonnas seatavate sihtide ja nende saavutamise vahendite vahekord.²⁶

Ka R. K. Mertoni anoomia konseptsioon keskendub kultuurist lähtuva ja üldiselt tunnustatud „väärtuse“ (individuaalse materiaalse „edu“ eesmärk) ja normide (instiitsionaliseeritud legitiimsed eesmärkide saavutamise vahendid) vahelisele lahknevusele. Ka tema järgi ei ole see lahknevus regulatiivsete vahenditega kaotatav. Kuna ihaldatud eesmärk on sotsiaalne konstrukt, aga kättesaadavad vahendid ebavõrdselt jaotuvad ning pealegi kuulub edu mõiste „loogika“ juurde tõsiasi, et vaid vähesed saavad edukad olla (eksklusiivsus kuulub eduga kokku), siis tekib püsiv ja tugev stiimul normidest kõrvalekalduvalt käituda. Kuna isiklik edu (rikkus ning

²³ H.Thome (2000), lk 8-9.

²⁴ H.Thome (2000), lk 13-14.

²⁵ R.K.Merton. On Social Structure and Science. Chicago and London: The University of Chicago Press 1996, p 132-133.

²⁶ P. Kenkmann. Hälbekäitumine sotsioloogia vaatekohast. – Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia. III. Õppematerjale. S. Kaugia (koost). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2003, lk 28.

eristumine) on saavutatav teiste suhtelise ebaedu kaudu, tekib ühiskondlik desintegratsiooni potentsiaal, mida ei ole võimalik „intelligentsema“ regulatsiooni abil kaotada.²⁷

Mertoni jaoks on põhiliseks probleemiks ühiskond, kus on peaaegu pandud eesmärkidele ning nende saavutamisele ja vähem keskendutakse moodustele, kuidas nende eesmärkideni jõuda. Sellise rõhuasetuse korral jäävad moodused ja võimalused eesmärkidele rõhumise tõttu märkamata ning isikutele jäävad eesmärkideni jõudmiseks kehtima eelkõige kõige otstarbekamad ja pealtnäha efektiivsemad viisid. Ühiskonnas tekibki küsimus, milliseid viise kasutada, et tõhusalt eesmärgini jõuda? Kõige otstarbekam ja kiirem variant, mis ei pruugi olla kultuuriselt ega seaduslikult õigustatud, kipub jääma sellises olukorras peamiseks variandiks tavalise õiguslikesse raamidesse (ja seega ka rohkem piiratud) jääva variandiga. Sellisel juhul tekibki ühiskonnas anoomia.²⁸

R. K. Merton toob anoomia kujunemisest arusaamiseks lihtsaid näiteid. Nt võistlusspordis võivad piirangud võiduvõimalusi nii palju kahandada, et isikud hakkavad käituma normide suhtes nn demoraliseeritult ning kasutavad vahendeid, mis ei ole sisult õiglased, kuid jäävad kehtestatud normide piiresse. Nii näiteks tõugatakse jalgpallimängudel nn kogemata teise meeskonna tähtmängijat ja maadlejad kasutavad oma vastaste suhtes geniaalseid võtteid, mis sisuliselt peaksid olema lubamatud, kuid selliseid norme sätestatud ei ole.²⁹

Töö autor on seisukohal, et peamine anoomia tekke põhjus on kiired muutused ühiskonnas (näiteks Eesti NSV lagunemine ja Eesti Vabariigi tekke periood ca 5-8a.), sest inimesed on harjunud kehtivate normidega ja väärtustega, nad on mugavad, konservatiivsed ja ei taha või ei oska omaks võtta uusi norme ja väärtushinnanguid kiiresti muutuvajas, kus ülevalt poolt (riigi tasandil) kehtestatakse uued normid. Autor nõustub, et anoomiat ei ole võimalik kaotada, sest riskialt inimesed on alati võimelised normidest üle astuma saavutamaks edu oma elus. Anoomia on ka garantii, mis hoiab seaduste loojad aktiivsed, et nad muudavad/koostavad seadusi, mis vastavad ühiskonnas hetkel kehtivatele väärtushinnangutele. Demokraatlikus ühiskonnas peavad seadused olema (võiksid ideaaljuhul olla) kooskõlas inimeste väärtushinnangutega, siis on seadused õiglased, legitiimsed ja nendest üleastujaid on vähe, kuid kuidas sellist ideaalset

²⁷ H.Thome (2000), lk 14.

²⁸ R. K. Merton (1996), lk 135 .

²⁹ R. K. Merton (1996), lk 135.

olukorda saavutada, ei ole osatud siiani välja mõelda. Alaregulatsioon tekitab anoomiat ja üleregulatsioon tekitab samuti anoomiat. Näiteks diktatuuri üleregulatsioon, kus kehtivad normid ei ole vastavuses enamuse väärtushinnangutega ühiskonnas ning seetõttu inimesed ei järgi kehtivaid seadusi. Ning kui ühiskonnas väärtustatakse ainult materiaalsed edukust, siis see toob samuti kaasa anoomia suurenemise ja tekke, kuna kõikidele ei jagu ainelist ja vaimset potentsiaali seaduslikult ja õiguskuulekalt edu saavutamiseks. Seega õigete väärtuste kehtestamine on „terve“ ühiskonna eksisteerimise alus.

Samuti P. Kenkmann selgitab, et nii muutubki mõistetavaks, et tingimuste puudumine edu saavutamiseks või madal staatus, vaesus jms ei ole iseenesest ja vältimatult hälbekäitumise tekke või laienemise allikaks. Hälbekäitumise sünnitab vastuolu ühiskonnas kõrgeleseatavaid sihte sisaldavate väärtushinnangute ning nende saavutamise institutsionaliseeritud vahendite (mitte) kättesaadavuse, s.o inimese tegelike võimaluste vahel nende sihtideni küündida.³⁰

Anoomia sotsiaalsete süsteemide tunnusena ei eelda seega lähtekohta, et tema avaldumisvormid ja tagajärjed olevat sõltumatud toimijate tõlgendustest. Teisalt ei saa arvata, et iga regulatsioonidefitsiit, mis funktsionaal-objektiveeriva analüüsi kaudu avaldub, toimijatele sellisena ka tajutavad ja rõhuvad tunduvad. Kuna „anoomia“ põhiliselt normide ja toimijate suhtel tugineb (viimased kas järgivad või ei järgi neid norme, igatsevad neid taga või peavad neid üleliigseteks, neid mõistavad või ei mõista, neid „objektiivselt“ vajavad, kuid neist siiski lahti ütlevad jne), tuleb siit võimalus inimeste küsitluse kaudu metoodiline ligipääs luua.³¹

1.3. Väärtused vägivaldse käitumise võimalike mõjuritena

1.3.1. Vägivalla liigid ja noorte arusaam vägivalla olemusest

Vägivald kui väga keerukas nähtus jaguneb mitmeks liigiks:

- 1) füüsilise vägivallaga on tegemist olukorras, kui teistele isikutele tekitatakse kehavigastusi. Füüsilise vägivalla väljunditeks on löömine, tõukamine, peksmine, pussitamine ja tulistamine. Füüsilise vägivalla alla loetakse ka igasugune vara kahjustamine, vandalism ja tahtlik vara hävitamine;

³⁰ P. Kenkmann (2003), lk 29.

³¹ H.Thome (2000), lk 17.

- 2) verbaalse vägivalda puhul kasutatakse teise isiku kahjustamiseks sõnu. Verbaalse vägivalda vasteks võib pidada vaimset vägivalda, mille kasutamise tulemusena ei ole konkreetseid kahjustusi silmaga näha, kuid selle negatiivne mõju võib olla tunduvalt suurem kui tavalisel jalahoobil;
- 3) tuuakse välja veel „suhetega seotud vägivald“ (ing k. *relational aggression*) kui üks vägivalda eriliik, mille tulemusena püütakse kahjustada isiku sotsiaalseid suhteid (nt levitatakse kuulujuttu eesmärgiga isoleerida isik kõigist sõpradest).³²

Eesti Sotsiaalministeeriumi poolt viidi 2005.a mai-detsember läbi vägivallateemaline uurimus, milles osales kümnes fookusgrupi intervjuus kokku 36 põhikooli kolme viimase klassi õpilast 2006.a aprill – mai läbiviidud küsitluses osales 1815 eesti ja vene õppekeelega põhikooli 7., 8. ja 9. klassi õpilast Eesti eri paikadest.³³

Vägivalda teema käsitlemine fookusgrupi intervjuudes osutus vastajate initsiatiivil koolikeskseks. Kodus, tänaval ning muudes avalikes kohtades toimuvat või meedia vahendusel kogetud vägivalda mainisid lapsed vaid möödaminnes.

Lapsed osutasid osavateks vägivalda määratlejateks ja liigitajateks, mis näitab, et nad osalevad aktiivselt sotsiaalse tegelikkuse konstrueerimisprotsessis. Siiski iseloomustab laste osalemist üks oluline iseärasus – nimelt on laste tõlgendused mõjutatud täiskasvanute omadest. Lapsed alustavad teema arendamist reeglina täiskasvanutelt õpitud tõlgenduste peegeldamisega. Alles vestluse arenedes jõuavad nad isiklike kogemuste kirjeldamiseni ning kooruvad välja laste endi tõlgendused. Seetõttu on laste kannatlik ja tähelepanelik kuulamine nende mõistmiseks hädavajalik.

Vägivalda määratlemist ja vägivalda ilmingute kirjeldamist alustasid lapsed füüsilisest vägivallast, mis on silmaga nähtav, ja mida täiskasvanud laste arvates kõige rohkem taunivad. Selgus, et mõistet „füüsiline vägivald“ kasutavad lapsed kahes tähenduses. Üks neist märgib käitumisviisi, mis sisaldab väliseid agressiivseid elemente, kuid kuulub aktsepteeritava noortevahelise suhtlemise juurde. Teist „vägivalda“ aga kasutati selgelt väärkohtlemise tähenduses. Selle teise nähtuse selgitamisel toodi sisse vaimse vägivalda mõiste. Vaimne vägivald on nähtusena

³² S.J. Kirsh. Children, Adolescents and Media Violence: A Critical Look at the Research. California, 2004, p 10-11.

³³ J. Strömpl *et al.* Eesti teismeliste vägivallatõlgendused. Tallinn: Sotsiaalministeeriumi toimetised, nr 3/2007, lk 9.

keerulisem, tekitab lastele rohkem probleeme, ning füüsilise vägivaldaga võrreldes kogeb seda palju rohkem lapsi. Vanuse kasvades kahaneb õpilaste vahelise füüsilise vägivalda osakaal, kuid vaimse vägivalda levik pigem suureneb. Paraku kasutavad vaimset vägivalda laste hinnangul ka mõned õpetajad. Eriti raskeks vaimseks vägivaldaks hindasid lapsed ohvri täielikku ignoreerimist. Lapsed kirjeldasid vägivaldaga seotud inimestena toimepanijat ja ohvrit, kuid ei maininud kõrvalseisjat. Intervjuudes käsitleti probleeme enesekeskselt – mis mind ei isiklikult ei puuduta, pole minu asi.

Lapsed nägid vägivalda eesmärgina isikliku positsiooni parandamist ja hoidmist. Tugevamat positsiooni sunnib taotlema võistlemisel põhinev suhetekultuur koolis, mille eiramise tulemuseks võib olla ohvriks langemine.

Kooliprobleemidest rääkivate laste juttudes heiaastub kool kihistunud, hierarhilise, eristava süsteemina, milles nii õpilased kui õpetajad võitlevad oma positsiooni eest, igatüks kasutamas käepäraseid ja jõukohaseid enesekehtestamiseviise.³⁴

Selgus, et seoses vägivaldaga võtavad lapsed paljuski omaks täiskasvanute vaated ja hinnangud. See on loomulik, sest lapsed võtavad väärtusi ja norme omaks sotsialiseerumisagentide (kelleks on eelkõige vanemad, õpetajad, arvamussliidrid, tippsportlased, telestaarid jt) kaudu. Isiklikest kogemustest ja noortekultuurist lähtudes mõistavad lapsed probleeme siiski täiskasvanutest erinevalt. Laste arvates näevad täiskasvanud vahel suurt probleemi seal, kus seda laste jaoks ei olegi, aga tõeliselt suurt probleemi nad ei märka või ei pea probleemiks. Otseselt füüsilist rünnakut hindavad täiskasvanud üldiselt raskeks ja ohtlikuks väärkohtlemiseks, pidades koolikoti prügikasti toppimist lapse sõnul lihtsalt „rumalaks naljaks“.³⁵

Lapsed olid (intervjuud viidi läbi Eesti eri paikades: Tartus, Tallinnas, ühes Põhja-Eesti linnas ja ühes Lõuna-Eesti väikelinnas ning ühes eesti-ja ühes venekeelses lastekodus) ühel meelel, et vägivalda kasutavad inimesed oma „positsiooni“ tõstmiseks ja kinnistamiseks, kusjuures enda staatuse saavutamise ja hoidmine toimub reeglina teiste staatuse nõrgendamise kaudu. Laste kirjeldustest ilmneb, et peksja püüavad ennast teiste vägivaldse alandamise kaudu maksma panna.

³⁴ J. Strömpl *et al.* (2007), lk 9-11.

³⁵ J. Strömpl *et al.* (2007), lk 41.

Peksjat iseloomustatakse tabavalt kui „*kõvameest*“, „*kes peksab kedagi, et näidata oma jõudu ja kes ta on*“.³⁶

Lapsed eristavad kaaslasi, kellel on kõrge positsioon tänu „loomulikule populaarsusele“ ja neid, kes peavad staatuse tõstmiseks kasutama jõudu ja kavalust. Populaarsete õpilaste iseloomustuse võib kokku võtta järgmiste punktidenä:

- tugev positsioon, palju sõpru, head suhtlemisoskused, naljasoon;
- edukus õppimises;
- arukus;
- moodsad ja kallid asjad (riided, telefon jms);
- tütarlaste puhul kena välimus, poistel pigem füüsiline jõud ja sportlikkus.³⁷

Autor on seisukohal, et vägivalda peamine põhjus on vanemate materiaalne ebavõrdsus, mis kandub üle lastele. Lapsed tunnetavad ebavõrdsust, mis väljendub nt riietuses ja teistes materiaalsetes esemetes ning mis toob kaasa laste kibestumise, sõprade puudumise, alaväärsustunde. Üks lisapõhjus on see, et Eesti ühiskond on pidevas kiires muutuses, mis tekitab ebakindluse laste vanemates ja see ebakindlus ning närvilisus kandub üle lastele.

1.3.2. Väärtuste osa vägivaldses käitumises

Väärtused, väärtushinnangud on inimeste käitumise kõige suuremateks mõjutajateks. Et inimesed oleksid õiguskuulekad ja ei tekiks ühiskonnas liigset kehtivatest normidest üleastumist, peab alates lapse sünnist algama õigete väärtuste „sisestamine“. Laste vägivaldne käitumine (füüsiline, vaimne jt) on põhjustatud sellest, et ühiskonnas on puudu või on jäänud lapsele õigel ajal selgeks tegemata õiged väärtushinnangud ja selle tagajärjel on lapsel kujunenud väär väärtusorientatsioon. Õiged väärtused on terve ja kõlbelise ühiskonna alustalaks. Kuna hetkel on Eestis väärtuste teravik pöördunud materiaalsele heaolule, siis johtuvalt sellest on ka noorte väärtushinnangutes toimunud järgmine muudatus, millest on juttu järgmises lõigus.

³⁶ J. Strömpl *et al.* (2007), lk 28.

³⁷ J. Strömpl *et al.* (2007), lk 28.

Sellest tingituna on koolinoortel kui tudengitel oluliselt tõusnud orienteeritus materiaalsele heolule ja lähedamale elule (materiaalne kindlustatus, kerge töö, elus läbilöömine ja kõrge palk). Samuti on oluliselt tõusnud sotsiaalse positsiooni ja prestiiži taotlused, kuid siin näeme teatavaid raskesti seletatavaid erinevusi koolinoorte ja üliõpilaste hinnangutes. Peame silmas seda, et koolinoortel ühendub ühiskondliku positsiooni ja prestiiži taotluse suur tõus informaalsete staatuse (sõprade hinnangu) taotluste märkimisväärse langusega. Üliõpilastel avaldub selles osas aga vastupidine pilt – ühiskondliku tunnustuse hinnang ei ole märkimisväärselt muutunud, kuid informaalsete staatuse (sõprade hinnangu) taotlused on oluliselt tõusnud. Teiselt poolt on mõlemal noorterühmal olulisel määral langenud altruistlik suunitlus (kasu ühiskonnale) ning orienteeritus üldisele enesearendamisele ja enesetäiendamisele. Kui püüda kirjeldatud muutustele leida mingit ühisnimetajat, siis võiks neid iseloomustada kui noorsoo väärtusteadvuse enesekeskse pragmatiseerumise protsessi. Selle põhjooteks on ühelt poolt isikliku, individuaalse järjest suurenev eelistamine ühiskondlikule ning teiselt poolt – aineliste väärtuste osatähtsuse tõus võrreldes vaimsete väärtustega. Seejuures viimase paari tasakaal ei ole muutunud niivõrd vaimse orienteerituse nõrgenemisega kuivõrd materiaalsete väärtuste osatähtsuse tunduva tõusuga.³⁸

Kaasaja infoühiskonnas, kus kõik meie ümber muutub kiiremini, on lastel raske orienteeruda väärtuste maailmas. Tõekspidamised headusest ja kurjusest on sanud märksa avaramad mõõtmed. Tänapäeva lapsed ei toetu enam eriti kaua vanemate, õpetajate jt vahetult kokkupuutes olevatele isikutele, vaid püüavad „olla ise“, vältides eeskujudena konkreetseid isikuid või otsides neid filmimaailmast. Samas ei tähenda see, et varasem arengutaust üldse ei mõjuta laste maailmapilti. Eneseleidmise protsessis hinnatakse aeg-ajalt kriitiliselt ümber vanemate ja õpetajate mõjutusi, kuid varases lapseas kogetu jääb püsiväärtusena edaspidigi kestma.³⁹

Kokkuvõtvalt võib öelda, et õigete ja kõlbeliste väärtuste, väärtushinnangute kujundamine on terve ja kõlbelise ühiskonna aluseks. Seega nii anoomne kui ka noorte vägivaldne käitumine on tingitud sellest, et noortele ei ole õigel ajal loodud ettekujutust õigetest väärtustest ja väärtushinnangutest.

Samuti on üheks olulisemaks sotsiaalse arengu ja väärtuskasvatuse erinevusi põhjustavaks teguriks kujunenud elanikkonna suur sotsiaalne kihistumine. Lastel väärtushinnangud kujunevad

³⁸ J. Saarniit (1995), lk 10-13.

³⁹ L. Talts. Eesti ja põhjamaade laste väärtushinnangud. Tallinn 1994, lk 13.

erinevateks mitte sellest, et neil oleks teistest eakaaslastest väiksem vaimne võimekus vaid vanemate materiaalsest olukorrast.

Et lapsel kujuneksid õiged väärtushinnangud ja väärtusorientatsioon, on vaja lapsega hakata tegelema juba sünnist saadik, ehk on vaja tegeleda pidevalt lapse arendamisega õiges suunas.

Ühiskonnas ei tohiks viia läbi kiireid reforme, vaid enne suurte muudatuste tegemist oleks vaja viia läbi vastav teavitustöö, inimestega diskuteerida jne, et inimestel oleks selge, kuidas ühiskonnakorraldus muutub mingi perioodi järel. Tegeleda tuleb ka majandusliku ebavõrdsusega ja ühiskonna stabiliseerimisega, et oleksid olemas sotsiaalsed tagatised töö kaotanutele. Hetkel on Eestis pidev ebakindlus, ei teata mida toob järgmine päev, aasta. Samuti tuleb tegeleda pideva väärtuskasvatusega alates lapse sünnist, kasutades ära meedia (televisioon) abi ja teine tähtis väärtuskasvatuse koht on kool, kus peaks olema suurem rõhk pööratud faktiteadmistelt väärtuskasvatusele.

2. NOORTE VÄÄRTUSTEHIERARHIAT KUJUNDAVAD TEGURID

2.1 Kasvatus kui väärtustehierarhia alus

Esimene asi, mis pähe tuleb kui mõtleme noorte väärtustehierarhiat kujundavatest teguritest, on noorte kasvatus. Igal inimesel on oma väärtushierarhia, mille järgi ta käitub ja selle hierarhia üks kujundajatest on kasvatus.

Väärtuskasvatuse all võib mõista õpetatava sihilikku suunamist mingisuguste ühiskondlikult heaks kiidetud väärtuste omandamise suunas.⁴⁰

Kasvatusväärtuste all mõtleme väärtusi, mis on leidnud rõhutamist nii ametlikus, riiklikus kui ka mitteametlikus, koduses kasvatuses. Kui aga defineerida kasvatust nii, nagu seda senini kehtinud terminoloogias tehti, siis pole kasvatus kui maailmavaate ja suhtumiste kujudamine tõepoolest mitte midagi muud kui väärtuskasvatus.⁴¹

Kasvatusväärtuste hierarhias toimunud pidevad muutused kajastuvad kõige ilmekamalt haridusalases seadusandluses. 20. sajandi algusest tänapäevani on neli inimpõlve Eestis saanud kasvatuses täiesti erinevas poliitilises ja sotsiaalmajanduslikus süsteemis. Iga järgnev süsteem tunnistas olulise osa eelmise riigikorra ajal valitsenud väärtustest kui mitte just keelatuks, siis vähemalt iganenuks.⁴²

Kas kool (haridussüsteem) peab ainult kujundama inimeses sellise väärtushinnangute vundamendi, mis vastab antud ühiskonna (riigi) poolt omaksvõetud kasvatusesmärkidele, kas see väide kehtib tänapäeva kiiresti muutuv maailmas, ei ole enam kindel. Väärtushinnangute vundamendi rajamine on laiapõhjalisem – nii perekond, meedia ja teised olulised sotsialiseerimisagendid kujundavad noorte väärtushinnanguid.

⁴⁰ E. Jaanhold. Õpilaste arutelurühma kokkuvõte. – M. Sutrop, P. Valk, K. Velbaum. Väärtused ja väärtuskasvatus. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2009, lk 423.

⁴¹ T. Kitvel. Väärtuskasvatustest Eestis 20. sajandil. - E. Heinla. Kultuur, elukvaliteet ja väärtushinnangud. Tallinn: TPÜ Kirjastus, 2001, lk 16.

⁴² T. Kitvel (2001), lk 16.

Laps õpib selle läbi, mis talle osaks langeb, kuidas temasse suhtutakse, kuhu tuleb tal panustada oma aeg, milline on tema jaoks mõeldud liikumisruum, kas ja kellele on tema eksistents tähtis.⁴³

Inimtegevuse üks valdkond, kasvatus on seega tugev väärtuste koondumise koht ehk ühiskonna üks võimsamaid energeetilise väe sõlmpunkte. Võib järeldada, et kasvatuses eneses väljenduvad needsamad väärtused, mis on impulsiks ning energiaks täiskasvanutele enestele nende ajalikus elus ja ajatutes püüdlustes. Ühe või teise ajajärgu kasvatusväärtusse süvenedes saab iseäranis kõneka pildi täiskasvanutest endist, nagu nad oma siiruses ja ebasiiruses ajaloo näitelaval toimetavad.⁴⁴

Väärtuskasvatuse roll on viimastel aastakümnetel paljude riikide koolipraktikas tõusnud järjest olulisemale kohale samuti ka Eestis. Väärtuskasvatuse kavandamisel ja planeerimisel peab arvestama kohalike oludega, konkreetse kooli, õpilaste ja õpetajatega. Seega on väärtuskasvatus väga kontekstispetsiifiline dimensioon.⁴⁵

Võttes arvesse, et oluline osa väärtuskasvatusest toimub koolis mitteformaalse õppekava kaudu, kandub see üle kogu kooli õppekasvatusele. Seega vajab väärtuste ja kõlbluse teema kompleksset lähenemist, hõlmates konkreetseid õppeaineid, kooli-ja klassivälist tegevust ning kooli kui tervikut – kooli õhkkonda, meelsust ja vaimsust. Kõik need väärtushoiakud ja kõlblised normid, mida oluliseks peetakse ja noorele koolist kaasa anda tahetakse, peavad peegelduma kooli igapäeva elus. Siinkohal on põhjust mõelda ja analüüsida, milliseid väärtusi vahendab kooli keskkond tervikuna ja milline on koolis valitsev organisatsioonikultuur. Milliseid suhtumisi ja väärtushinnanguid kogeb koolis õpilane? Millised on õpetajate omavahelised suhted, suhted õpetajate ja õpilaste vahel? Millised on võimalused probleemide ja konfliktide lahendamiseks? Teisisõnu, kõik need väärtused, mida me oluliseks peame ja noorele koolist kaasa tahame anda, peavad peegelduma kooli igapäeva elus.⁴⁶

⁴³ T. Kuurme. Peab-pedagoogika ja sihiseadmise eetika. - M. Sutrop, P. Valk, K. Velbaum. Väärtused ja väärtuskasvatus. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2009, lk 161.

⁴⁴ T. Kuurme (2009), lk 162.

⁴⁵ P. Valk. Väärtuskasvatuse mudelit otsimas. - M. Sutrop, P. Valk, K. Velbaum. Väärtused ja väärtuskasvatus. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2009, lk 183.

⁴⁶ P. Valk (2009), lk 183.

Väärtuskasvatases tuleb vältida formaalset ja suuresõnalist demagoogilist indikrineerimist. Probleemide käsitus peab olema avatud ja erinevaid argumenteeritud seisukohti aktsepteeriv. Väärtuskasvatuse raamid kujunevad eelloetletud printsiipide põhjal.⁴⁷

On üldtuntud tõsiasi, et tänane postmodernistlik maailm kannab vastuolulisi väärtusi. Sellises pluralistlikus ühiskonnas satub kool paradoksaalsesse olukorda. Ühest küljest peaks ta nagu täitma sotsiaalset tellimust – „tootma“ arukaid, edukaid ja koostööalteid ühiskonnaliikmeid. Samal ajal puudub tal selleks instrument: väärtused ja normid, tabud ja müüdid, mida ühiselt tunnistatakse kasvatusel alusena ja mis loovad pinna vastastikuseks mõistmiseks ja sünergiaks. Tingimuses, kus ühiseid väärtusi sõnastada ei saa, kus puudub kultuuri kui väärtuste ja normide, tabude ja müütide süsteemi järjepidevus, jääb väärtussüsteemi ülesehitamine igapäevase isiklikuks mureks. Nii on koolis kujunenud keskselt väärtuseks tolerantsus. Kool, kus tolereeritakse vastuolulisi väärtusi, jätab aga lapsed õige ja vale, hea ja halva suhtes segatusse ja loob väärtusvaakumi. Ajast aega on peetud vajalikuks realiseerida abstraktsed väärtused läbi kasvatusel voorusteks nii, et nad aitaksid kaasa lapse heale käekäigule, õppimise efektiivsusele, inimestevaheliste suhete ja kultuurikeskkonna paranemisele. Situatsioonis, kus see enam ei toimi, näitab igapäevaelu reaalsus pingete ja vägivalda kasvu. Sellist situatsiooni tajutakse väärtuskriisina. Väärtuskriis kajastub laste turvatundes ja käitumises ning aktualiseerub sotsiaalse probleemina:

- kasvab pinges laste hulk;
- üha rohkem on autistlikke ja hüperaktiivseid lapsi;
- noored kaotavad mõtestamata maailmas turvatunde ja otsivad üksilduse eest kaitset subkultuuridest;
- üha tavapärasemaks muutub noorukite deviantne või eskapistlik käitumine.

Kokkuvõtteks võib öelda, et hoolimata sellest, et tõe võimalikkus on kahtluse alla seatud ja väärtussüsteem devalveerunud (muuseas on üha rohkem lapsi, kellel on raske anda tähendust moraalseid kvaliteete käsitlevatele sõnadele nagu truudus, üllus, õiglus, suuremeelsus, meeleskindlus, karskus, halastus jm), ei ole ka täna alternatiive põhiväärtustele, mida Euroopa traditsioonilises väärtussüsteemis on kujustanud piiblereligioonid.⁴⁸

⁴⁷ P. Valk. (2009), lk 185.

⁴⁸ K. Nigesen. Pere ja kooli tõekspidamiste ühtsus: hea kasvatusel eeldus. - M. Sutrop, P. Valk, K. Velbaum. Väärtused ja väärtuskasvatus. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2009, lk 261.

Väärtused on inimese korrastunud mõtted/seisundid, mis juhivad tema tegutsemist. Oluliste teguritena toodakse esile sallivus, tolerantsus (millest oli juttu juba eespool), hoolivus, oskus märgata nõrgemat. Samuti valmisolek omandada uusi teadmisi, mõelda ja arutleda, olla füüsiliselt heas vormis, olla tundlik, emotsionaalne ja loov. Väärtuskasvatases peetakse oluliseks inimeseks kasvatamise ja kujundamise protsessi, milles on tähtsal kohal ühiskonna sisemised väärtused, perekond, sõbrad, kool jne. Väärtused kujundavad ühiskonna kulruuri, millele toetub Rahvuslik identiteet. See vajab omakorda kasvamiseks ja arenemiseks teadmisi oma maa ajaloost, keelest ja kultuuripärandist.⁴⁹

Kuid sellised ülimad väärtuskasvatuse ideed on muutunud tänapäeva ühiskonnas silmakirjalikuks, sest üks asi on väärtused mida lapsevanemad hindvad oma laste kasvatamisel, aga hoopis teine asi on see, milliste väärtuste järgi tegelikult lapsi kasvatatakse. Sest tänapäeva elu normiks on võistlus, kus võita saab vaid üks. See tähendab alalist stardijoonel olemist ja teatavasti võidab ikka see, kes on jõulisem, tugevam, kavalam, silmakirjalikum ja osavam. Lapsed viiakse juba kolmeaastaselt inglise keelt õppima, uurides eelnevalt õpetajalt, kas kursuse lõpetades saab laps sisse eliitkooli. Eliitkooli on vaja laps panna selleks, et ta hiljem saaks sisse soovitud ülikooli ja siis kõrgepalgalise ning maineka ametinimetuse ja töökoha. Samas aga soovivad lapsevanemad, et nende lapsed oleksid hoolivad, empaatilised, ausad, väarikad, õpihimulised, seltsivad jne. Konkurentsiohkkonnas aga peavad meie lapsed teatavasti jälgima kaaslasi, et olla teistest silmapaistvamad ja edukamad – ilmselgelt on ootustes tekkinud vastuolu. Kuidas siis käib väärtuste edasi kandmine? Lapse kasvatamine on suur kunst ja looming, milles peame kõik valmis olema, kuid et ka meie pärineme oma „pesast“, siis oleneb palju sellest, mis meil sealt kaasa võetud on.⁵⁰

Töö autor on samal seisukohal, et käesoleval ajal on tekkinud polaarsus tegelike väärtuste, mille järgi inimesed tegelikult käituvad ja oma tegevuse kujundavad ning „õiglaste/ideaalsete“ väärtuste vahel, mille järgi tahaks/võiks inimesed ühiskonnas käituda.

Lastevanemate ootused koolile on kõrged ning ollakse veendunud, et kooli mõju on väga suur. Suur mõju on meedial ja sõpradel, tänaval... Teismeliseas on enamasti suurimad mõjutajad just

⁴⁹ I. Raudsepp. Läbi loovainete väärtusi õppides. - M. Sutrop, P. Valk, K. Velbaum. Väärtused ja väärtuskasvatus. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2009, lk 415.

⁵⁰ K. Vahtramäe. Lastevanemate arutelurühma kokkuvõte. - M. Sutrop, P. Valk, K. Velbaum. Väärtused ja väärtuskasvatus. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2009, lk 418.

välised „arvajad“ ning kodu ja vanemad jäävad tagaplaanile. Laste sotsialiseerumine väljub koduseinte vahelt ja siis ei ole vanematel enam ka oluliselt võimalusi väärtuste kujunemisel kaasa rääkida. Selge on see, et kool ei saa olla põhiline väärtuskasvatuse koht, küll aga ei näe lapsevanem muud võimalust, kui et kool saab ja peab kandma ja järgima üldlevinud väärtusi.⁵¹

Tõnis Lukas on öelnud, et kool kui keskkond on ainus koht, kus tuhanded noored inimesed ühiskonna jaoks olulistest ühistest väärtushinnangutest aimu saavad, kus kohtuvad tuhanded erinevate väärtustega kodud ja lapsed. Kooli tähtsus ning roll ühiste väärtuste andjana, sillana eri põlvkondade, mineviku ja oleviku vahel, ühiskonna kooshoidjana, on erakordne.

Toetudes eelnevalt viidatud erialasele kirjandusele võib siiski öelda, et Eesti kool ei erine teiste ühiskondade traditsioonilistest koolidest ja seal kasutatavatest õppe- ja kasvatusmeetoditest, st ühiskondliku struktuuri taasloomise viisist.⁵²

Töö autor on samuti seisukohal, et oleme väärtuste kriisis ja vajame lahendust ja koostööd. Lapsevanem ja ka õpetaja vajab koolitust, et kõlbeliste väärtuste sisendamine lastele ei oleks koolis ja perekonnas erinev, et mõlemad sotsialiseerimisagendid/institutsioonid oleksid põhimõtteliselt samal seisukohal õigetes/ideaalsetes väärtutes. Vältida tuleks olukorda, kus kodus luukase ühesugune väärtuste hierarhia ja koolis teistsugune. Väärtuste kasvatamisele peaks senisest suuremat tähelepanu pöörama.

2.2. Sotsialiseerimisagentide osa noorte väärtustehierarhia kujundajana

Sotsialiseerumisprotsessis ei ole indiviid ühiskonnaga seotud vahetult, vaid mitmesuguste elementide (sotsialiseerimisagentide) kaudu. Isikuid, sotsiaalseid gruppe ja institutsioone, kes isiksuse arengut mõjutavad, teda kasvatavad ja suunavad, nimetatakse sotsialiseerimisagentideks. Nende ammendavat loetelu ei ole võimalik esitada, sest ühe inimese elu jooksul neid on väga palju ja erinevatel inimestel ei ole sotsialiseerimisagendid kokkulangevad.⁵³ See, millist mõju üks

⁵¹ K. Vahtramäe (2009), lk 419.

⁵² J. Strömpl *et al.* (2007), lk 96.

⁵³ S. Kaugia. *Õigus ühiskonnas*. Tartu: Avatar, 2006, lk 101.

või teine sotsialiseerumisagent inimese arengule avaldab, sõltub nende agentide autoriteedi määra konkreetsete isikute jaoks.⁵⁴

Sotsialiseerumine kujutab endast valdavalt rollide omandamist, see on protsess, mille kaudu individid omandab sotsiaalsete rollide täitmiseks vajalikud oskused, teadmised, hoiakud, väärtused ja motiivid.⁵⁵

Eristatakse nelja suurt sotsialiseerimisagentide rühma: 1) üksikisikud; 2) isikute grupid; 3) sotsiaalsed institutsioonid; 4) ühiskondliku teadvuse materialiseerunud väljendajad (nt raamatud, kunstiteosed jne).⁵⁶

Sotsialiseerumisagentide osatähtsus eri inimgruppidele sõltub nii sotsiaalsete gruppide endi eripärasest (nende vanusest või muust) kui ka ühiskonna arengutasemest ja konkreetse sotsiaalse keskkonna iseärasustest.⁵⁷

Väikelapse arengus on otsustava tähendusega tema vanemad ja perekond, kus ta kasvab. Kooliealisele lapsele saavad perekonnast olulisemaks eakaaslaste grupid, õpetajad ja kaasõpilased. Need on üksikisikud ja väikesed sotsiaalsed grupid, mis kuuluvad inimese mikrokeskkonna tähtsamate komponentide hulka ning on isiku teatud elulaadi põhilisteks kujundajateks. Sellest tulenevalt on just üksikisikud ning väikesed sotsiaalsed grupid indiviidi sotsialiseerumisel otsustava tähtsusega.⁵⁸

Rääkides sellest, et elu jooksul sotsialiseerimisagentid inimese elus vahetuvad, on oluline rõhutada, et isiku sotsialiseerimisprotsessis osaleb üheaegselt mitu agent, kelle hulgast mõnedel on domineeriv, teistel teisejärguline roll antud protsessis. Erinevatel sotsialiseerimisagentidel on sotsialiseeritavale erinev mõju.⁵⁹

Lapse isiksuse kujunemisel on olulise tähtsusega arengukeskkond, mille võib jaotada kolmeks:

⁵⁴ S. Kaugia (2006), lk 102.

⁵⁵ M.B. Clinard. *Sociology of Deviant Behavior*. Fourth Edition. Holt, Rinehart and Winston, inc., 1974.

⁵⁶ S. Kaugia (2011), lk 89.

⁵⁷ S. Kaugia. Eesti noorte õigusliku sotsialiseerimise agentide mõjust siirdeühiskonnas. – *Akadeemia*, 1, 2002, lk 125.

⁵⁸ S. Kaugia (2002), lk 123.

⁵⁹ S. Kaugia (2006), lk 101–102.

- perekond;
- kaaslaste rühm;
- elukeskkond – kool, massikommunikatsioon.

E. Krull peab perekonda lapse esmaseks ja samas ka kõige mõjuvõimsamaks arengukeskkonnaks. Vanematelt omandavad lapsed valdava osa oma käitumismallidest, hoiakutest ja väärtusorientatsioonidest. Perekonna mõjul kujuneb lastel üldine ellusuhtumine ja püüdluste tase. Olulisel kohal on siin nii eeskuju kui ka kasvatus.⁶⁰

Ka töö autor on seisukohal, et perekond on ühiskonna minimaliseeritud mudel, seega võib teda pidada suurimaks last mõjutavaks sotsiliseerimisagendiks.

Laste tegelik integreerumine ühiskonda algab suhtlemisest kaaslastega. Nende sotsiaalsed kontaktid arenevad koos sotsiaalsete pädevuste täiustumisega. Igapäevaseks elunormiks muutub suhtlemine eakaaslastega. Sellest hetkest hakkab vähenema perekondlikku keskkonna mõju laste sotsiaalsele arengule ja suurema koolimiljöö ja kaaslaste maailma osatähtsus selles.⁶¹

Kaaslastega suhtlemine omandab suurima mõju õpilaste sotsiaalsele arengule murdeas. Oluliseks aspektiks on sõprussuhete loomine ja areng. Sõprussidemete kujunemise aluseks on huvid, hoiakute ja väärtushinnangute sarnasus. Vastavalt laste küpsemisele muutub nende jaoks ka sõpruse tähendus.⁶²

Tähtis osa sotsialiseerumisprotsessis on teismeeale omases rühmade moodustumises ning rühma kuulumises. Kuna huvid ja väärtused on rühma liikmete vahel sarnased, siis tihti peavad teismelised suhteid kambaga olulisemateks suhetest vanematega. Kuulumises rühma on õpilaste sotsiaalsele arengule suur mõju. Rühma kuulujate ühiste väärtuste ja tegevuskogemuse põhjal kujuneb välja rühma identiteet, mis omakorda on aluseks rühma kuulumise kriteeriumide moodustumisele. Rühma kuulumine toob kaasa nii positiivset kui ka negatiivset. Ühest küljest ühtekuuluvustunne ja ühised huvid, teisalt aga kohustused, mis rühma kuulumisega kaasnevad. Laste ja noorukite koondumine rühmadesse on nende arengus normaalne ja isegi hädavajalik nähtus. Kui õpilane ei leia klassis võimalusi sotsiaalseks eneseteostuseks võib selle põhjuseks

⁶⁰ E. Krull. Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2000, lk 151.

⁶¹ E. Krull (2000), lk 151.

⁶² E. Krull (2000), lk 151, 153.

olla tõrjutus kaasõpilaste poolt. See aga võib põhjustada raskeid häireid laste ja noorukite emotsionaalsel kohanemisel ja üldises sotsiaalses arengus.⁶³

Tänapäeval üldise sotsiaalse keskkonna mõju pidevalt suureneb ja kohaliku eripära roll laste sotsiaalse teadvuse kujunemisel väheneb. Seda põhjustab üldine globaliseerumine, mille põhilisteks tööriistadeks on massikommunikatsioon: ajakirjandus, raadio, internet, eriti aga televisioon. Telerit vaatavad lapsed praktiliselt sündimisest peale. Uurimused on näidanud, et televisioonis näidatud vägivald kahjustab mõlemast soost lapsi ja noorukeid igas vanuses, sotsiaal-majanduslikus staatuses ja kõigil vaimsete võimete tasemetel. Uurimused kinnitavad veenvalt, et televägivalla ja laste agressiivse käitumise vahel on positiivne korrelatsioon.⁶⁴

Laste väärtushinnanguid kujundavad kahtlemata teda ümbritsevad inimesed ja kogu kasvukeskkond. Mida noorem on laps, seda sagedamini valib ta eeskuju lähedaste inimeste hulgast. See on inimene, keda ta soovib jäljendada, kelles hindab teatud iseloomuomadusi. Nii ongi eeskujuna esikohal vanemad. 9-10 aastastel hakkab üha olulisemat rolli etendama sõprade ja massiteabevahendite mõju.⁶⁵

2.2.1. Perekonna mõju

Individuaalse väärtussüsteemi väljakujunemisel mängivad olulist rolli isiku esimesed sotsialiseerimisagendid (s.o vanemad ja esivanemad), kelle kujundada on suures osas ka isiku normiteadvuse (laiemas mõttes) see tahk, mis puudutab tema emotsioone, suhtumist ja hoiakuid inimekäitumist reguleerivate normide suhtes. Arusaadavalt on siin igal inimesel individuaalsed sotsiaalsed kujundajad, mis viitab sellele, et vaatamata sarnasele riigikorrale, ühiskonna ajaloolisele arengule jne, ei saa kõigil inimestel välja kujuneda sarnane, veel vähem identne, väärtuste (nagu ka hoiakute ja suhtumiste) baas.⁶⁶

Perekonna vahendusel kujuneb lapse mina-pilt, mille oluliseks kriteeriumiks on teise rolli võtmine – enda kujutlemine teise inimese rollis, sarnaste ootuste ja rollide jagamine, teiste isikute

⁶³ E. Krull (2000), lk 154.

⁶⁴ E. Krull (2000), lk 155.

⁶⁵ L. Talts (1994), lk 10.

⁶⁶ S. Kaugia (2011), lk 43-44.

rollide õppimine. Vanemad on nõ „tähtsad teised“, kellel on võim, et mõjutada lapse arusaamu iseenesest. Mina kujunemine – personaalne mina ehk spontaanselt kerkiv olemus ja sotsiaalne mina ehk mis sisaldab teiste omandatud suhtumisi. Viimane on oma olemuselt imiteerimine ning see mängib tähtsat rolli isiku nii hälbiva kui ka normidega kooskõlalise käitumise kujunemises.⁶⁷

Enamuses perekonnaga seonduvates uurimustes on asunud ühel või teisel viisil seisukohale, et perekond on elementaarseim ja vanim kõikidest sotsiaalsetest institutsioonidest. Kuigi perekonna kui pelgalt inimühenduse juured põhinevad inimolevuste bioloogilistel tunnustel (pidades eeskätt silmas reproduktsiooni, järglaste saamist), muudab suur hulk ühiskonnas täidetavaid ülesandeid perekonna eeskätt oluliseks sotsiaalseks nähtuseks. Selle unikaalsus avaldub selgelt juba ainuüksi asjaolus, et perekond on säilitanud oma sotsiaalse olulisuse vaatamata ajaloo vältel aset leidnud sügavatele muudatustele ning makroskoopilistele ühiskondlike süsteemide tõusudele ja langustele.⁶⁸

Perekonnas tehakse lapsele selgeks, mis on hea ja mis on halb, tuginedes väärtusideaalidele, milledest on eeldatavasti lähtunud ka õigusnormide loojad. Järgnevalt, kui isik on juba piisavalt küps (sotsiaalse küpsuse mõttes) „kinnistab õiguslik sotsialiseerimine juba olemasolevaid, perekonna mõjul kujundatud positiivseid hoiakuid ning aitab üksikasjalikult välja töötada õiguspärase käitumise mudeli ühe või teise elusituatsiooni jaoks“. Isiku sotsiaalsed hoiakud kujunevad sotsiaalõiguslikeks hoiakuteks. Seega õiguslik sotsialiseerimine ei alga kunagi tühjalt kohalt, vaid alati teatavate kõlbeliste teadmiste ja kogemuste pinnalt. Kui selline „pind“ puudub ja isikul ei ole välja kujunenud kindlat sotsiaalset hoiakut teatud sotsiaalsete väärtuste suhtes, tekib olukord, kus positiivse sotsiaalõigusliku hoiaku kujundamise põhiraskus langeb sotsialiseerimisagentidele, mis arvatavasti ei oma alati positiivset mõju inimese sotsiaalsete hoiakute süsteemi kujunemisele.⁶⁹

Tahes-tahtmata omandab laps perekonna suunduse ja seal valitsevad tõekspidamised. Enamikul juhtudel ei formeeri sotsiaalsete defektidega perekond lapsel negatiivseid jooni ise, vaid laseb toimida laiemal sotsiaalse keskkonna antisotsiaalsetel teguritel. Sellistes perekondades ei omanda

⁶⁷ A. Bandura; R. H. Walters. Social Learning and Personality Development. London 1970, p 47.

⁶⁸ A. Vikat. Family Formation in Estonia. Helsinki: Ühiselu 1994, lk 7.

⁶⁹ S. Kaugia (2011), lk 73.

laps esmaseid kõlbelisi teadmisi, oskusi ja harjumusi; tal ei kujune ka moraalset kindlust, mis võimaldaks vastu seista negatiivsetele välismõjudele.⁷⁰

Perekond on esimene ja kõige tähtsam sotsiliseerimisagent, kes mõjutab lapse arengut kõige enam. Kui perekond on sotsiaal-majanduslikult probleemne, kujundab ta valed väärtushinnangud ning seega loob väärad arusaamad lapsele edasisel sotsialiseerumisel.

2.2.2. Kooli mõju

Muutuvas maailmas muutub just kooli tähendus ühiskonnale vajalike ühiväärtuste kujundamisel üha suuremaks. Väärtused kujunevad või väärtused võetakse omaks ja suhtumist neisse kasvatatakse eelkõige noores eas. Laps käib koolis kõige tundlikumas eas ning just seetõttu on kool oluline väärtusi kandev üksus. Kui kodud ja infovõrgustikud võivad olla erinevad, siis kooli jõuavad mingil hetkel kõik lapsed ja nad veedavad seal suhteliselt pika osa päevast. Kõik nad kohtuvad koolis ja ühiseid väärtusi otsides on seetõttu koolil väga suur roll. Kool peab sageli õpetama ka pereväärtusi ning aitama nendegi perede lapsi, kus kõik ei ole hästi. Me teame, et paljudel juhtudel töötavad kodu ja ühiskonna seisukohad vastastikku kustutuskummina. Ja kui need väärtused, mida koolis ainult teoreetiliselt edasi antakse, reaalselt ei toimi, siis kustutatakse need iga päev kodus, sõpradega suheldes ja muudes keskkondades maha ning kooli mõju on sellevõrra nõrgem.⁷¹

Ei saa öelda, et väärtuskasvatus on meil koolis olnud piisavalt süsteemne ja läbimõeldud. Õppekavas on väga õiged põhimõtted juba ammu kirjas, need on meil paberil kokku lepitud, võib-olla suures osas ka omaks võetud, kuid sageli need paberile jäävadki. Neile kas ei osata, ei taheta piisavalt tähelepanu pöörata või ei jätku selleks lihtsalt aega. Sallivaks ja hoolivaks ei saa õpetada teoreetiliselt. Väärtushinnangud ja käitumisnormid kujunevad enamasti eeskujude najal, kogemuste ja matkimise kaudu. Lapsed püüavad jäljendada edukate eeskujude käitumist, riietumist, suhtlemist. Siinkohal tuleb rõhutada suhteid koolis, koolis on laste mõjude ühisosa

⁷⁰ M. Tuulik. Kasvamine, kasvatus ja väärtustamine. – Haridus, 8, 1991, lk 18.

⁷¹ T. Lukas. Kool hoiab ühiskonda koos - M. Sutrop, P. Valk, K. Velbaum. Väärtused ja väärtuskasvatus. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2009, lk 16.

kõige suurem, kool on kõikide nende sadade, isegi tuhandete jaoks ühesugune koht. Just koolis tekivad seltskondlikud hoiakud, moed.⁷²

Võtmeinimene koolis on õpetaja, temast sõltub nii õppekava elluviimine, laste teadmiste tase kui väärtushinnangute suund. Õpetaja peab koolis end tundma hästi, kindlalt, isiksusena. Eelkõige õpetaja vajab toetust ja koolitust. Koolitust, mis muuhulgas pakub ka vajalikke sotsiaalseid oskusi, et väärtuskasvatust suunata ja ise eeskujuks olla. Õpetaja ei pea olema autoritaarne juht, kuid tema isiksuslike omaduste hulka kuulub võime tõsta õpilasi enda tasandile, neid kasvatada.⁷³

Väärtuste edasiandmiseks peab kool olema tervik, seal peab olema nii vanemaid kui noori õpetajaid. Kuigi nooremad pedagoogid ei tarvitse olla professionaalselt veel nii tugevad kui nende vanemad kolleegid, saavad õpilased nendega lihtsamalt kontakti ja see on neile toeks. See tähendab, et koolis peab olema kõike, õpilane peab saama koolis suhtlemiskogemuse erinevate põlvkondadega.⁷⁴

Kooli tegevust tuleb vaadelda kaugeleulatavate eesmärkide saavutamise seisukohast. Püües inimest „võimsaks muuta“ eeldab sihikindlat püüet edendada väärtuseesmärke, et inimesed oleksid valmis võtma vastutust ja õpiksid juhtima oma elu. See eeldab, et kool ja õpetajad teevad tööd plaanipäraselt ja kollektiivselt. Argipäev koosneb väikestest hetkedest ja olukordadest, mis ei ole üksteisest lahus ega sõltumatud. Õpilase oma mina, eneseusaldus ja vastutustunne rajatakse vähehaaval ja pika aja jooksul. Iga õpetaja jätab oma jälje õpilase minasse.⁷⁵

Hariduse olemus on sügavalt eetiline, kuna see toetub arusaamale sellest, kes on inimene ja kuidas peaks elama. Haridus tähendab mitte ainult andmist, vaid ka inimese kasvatamist ja kujundamist. Kool ei ole ju vaid õppe-, vaid ka kasvatusasutus. Praegu kehtiva õppekava järgi on hariduse eesmärgiks kasvatada inimest, kes suhtub heasoovlikult kaasinimestesse, toetab ühiskonna demokraatlikku arengut, austab ja järgib seadusi, on teadlik oma kodanikukohustustest ja – vastutusest, tunneb ja austab oma rahva kultuuri, hoiab loodust, elab ja tegutseb keskkonda ning loodusressursse säästes, juhindub oma valikutes ja tegudes eetika alusväärtustest: inimelu põhadus, vägivallast hoidumine, vabadus, õiglus, ausus, vastutus, mõistab töö vajalikkust jne.

⁷² T.Lukas. (2009), lk 18.

⁷³ T.Lukas. (2009), lk 21.

⁷⁴ T.Lukas. (2009), lk 21.

⁷⁵ H. Niemi. Õpetaja väärtuste kandaja ja vahendaja. – M. Sutrop, P. Valk, K. Velbaum. Väärtused ja väärtuskasvatus. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2009, lk 46.

Näeme, et kõik olulised väärtused on õppekavas kirjas. Millest siis tuleb, et õppekava järgi õppinud inimesed neid väärtusi ei kanna? Ilmselt pole küsimus mitte niivõrd selles, *milliseid* väärtusi edastada, vaid *kuidas*.⁷⁶

Käesoleva töö autor on seisukohal, et kooli mõju ei tohi ületähtsustada. Töö raames läbiviidud empiiriline uuring näitas, et õpilased ei tähtsusta üle õpetajate rolli nende väärtushinnangute mõjutajatena. See võib tulla sellest, et õpetajate väike palk ei too kooli tarku ja võimekaid pedagooge või sellest mida töö autor arvab, et suurim mõju väärtuste ja maailmavaate loojana on perekonnal.

2.2.3. Massimeedia mõju

Omapäraseks, võib isegi öelda, et universaalseks sotsialiseerimisagendiks on massikommunikatsioon (eriti televisioon), mis aitab kujundada inimeste väärtushinnanguid kogu elu jooksul, olenemata nende east.⁷⁷

Tõepoolest, alates lapse sünnist puutub ta kokku televisiooniga, v.a mõned erandlikud perekonnad, kus on televiisori vaatamine lastel keelatud. Üldiselt on televisiooni mõju massimeediast kõige vahetum lapse arengule.

See, millist infot meist keegi meediakanalitest teadlikult ammutab, sõltub meie huvidest, hobidest, tegevusvaldkonnast jne; meie alateadvus on aga enamal või vähemal määral mõjutatav saadava informatsiooni sisust ja kvaliteedist ka siis, kui meid massiteabevahendite vahendusel n.ö pealesurutav teema nii väga ei huvitagi.⁷⁸

Eri massimeediavahendite (televisioon, raadio, ajakirjandus, filmid jne) eesmärgiks on inimeste väärtushinnangute kujundamine, ning kuigi nende mõju on tugevam, määravam ja märgatavam noorsoole, on massimeedia kahtlemata selleks vahendiks, mis aitab ka täisealistel omandada

⁷⁶ M. Sutrop. Väärtused ja haridus ühiskondlikus kontekstis. – M. Sutrop, P. Valk, K. Velbaum. Väärtused ja väärtuskasvatus. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2009, lk 50-51.

⁷⁷ S. Kaugia (2002), lk 123–124.

⁷⁸ S. Kaugia (2011), lk 109.

rollimudeleid, mida on võimalik rakendada pidevalt muutuv ja alatasa uut sisseelamist nõudvas sotsiaalses keskkonnas.⁷⁹

Massimeedia mõju on üldjoontes kahesugune. Ühelt poolt kannavad massiteabevahendid endas üldkultuurilist teavet ja vajaliku informatsiooni ning mõjutavad arengut positiivselt. Teisalt poolt aga sisaldab meedia palju vägivalda, kuritegevust, ebaeetilisust ja seksuaalset lötvust, mida näiteks lapsed veel kriitiliselt hinnata ei suuda. Üks peamisi probleeme ongi see, et moraalselt, emotsionaalselt ja psüühiliselt väljakujunemata lapsel puudub piisav otsustusvõime, et kujundada meedias nähtud ebaloomulikkusest, vastuolulisusest ja mitmepalgelisusest terviklik pilt.⁸⁰

Omaette probleemiks on massimeedia, eriti televisiooni mõju laste ja noorte väärtushinnangute kujunemisel. Kui varasemates uuringutes püüdsid filmitegelastega end sagedamini identifitseerida tüdrukud, siis kaasajal on TV-st ja mujalt nähtud filmide mõju tuntavam poiste juures. Paljud filmid ergutavad eelkõige poiste põnevus- ja fantaasiajahu, õhutavad nende riskivalmidust. Ent sama nähtusega on vahetult seotud kasvav vägivald tänapäeva maailmas, osade noorte libisemine videomaailma ning kontakti nõrgenemine reaalse tegelikkusega. Sageli võimutseb isegi muinasjutufilmides varjatud jõhkru, mida lapsed ei ole suutelised analüüsima ning järgivad nähtut tegelikkuses. Filmikangelaste osavus ja pealejäämine mistahes keerukas olukorras ahvatleb lapsi matkima oma lemmikangelasi ning leidma õigustust jõhkru ja vägivaldale.⁸¹

Massilisel telenägude või TV toetatud avaliku elu tegelaste eksponeerimisel näib olevat suur mõju. Üsna sarnaselt endiste aegade karismaatiliste liidritega kujunevad nad arvamusiidriteks, mis väljendub trendide loomises eriliste elustiilidele. Suur hulk inimesi, kes ootavad avaliku elu tegelastelt juhatust ja nõuandeid valikute tegemisel, kindlustvad nende võimu ja tugevdavad taoliste allikate kehtivust.⁸²

Peab vee kord rõhutama, et tänases infoühiskonnas on väärtushinnangute ja hoiakute kujunemisel määrav roll meedial. Vaja on ära kasutada erinevate meediavormide võimalusi, et levitada teadmisi nii eetika kohta, kujundada väärtushinnanguid kui ka arendada vastavasisulist

⁷⁹ S. Kaugia (2006), lk 101.

⁸⁰ K. Vinter. Väike laps, meedia ja meediakasvatus. – Arvutivõrgus: http://www.teatoimeta.ee/sisu/Vaike_laps_meedia_ja_meediakasvat_5.htm, 11.12.2012.

⁸¹ L. Talts (1994), lk 13.

⁸² Z. Bauman, T. May. Mõeldes sotsioloogiliselt. Võru: Eesti Vabariidusliidu Kirjastus, 2004, lk 82.

diskussiooni. Ent tõhusaim vahend väärtushinnangute mõjutamiseks on televisioon ja raadio. Tuleb toota saatesarju televisioonis, mis aitaks teadvustada ja kujundada ühiskonnas hoitud väärtusi. Saatesarjad võivad olla suunatud kas väärtuskasvatuse probleemide tõstatamisele ja analüüsimisele või lasteaegade/koolide heade kogemuste tutvustamisele ja/või selliste sihtgruppide tutvustamisele, kelle tegevus jääb sageli avalikkuse eest varjule (nt hoolekogud).⁸³

2.3. Normid ja sotsialiseerumine

Sotsialiseerimisprotsessis võtab indiviid vastu informatsiooni sotsiaalsete käitumisreeglite kohta, ammutab teavet selle kohta, missugust käitumist ühiskond temalt ootab. Paralleelselt sotsialiseerumisprotsessiga toimub sotsiaalsete normide internaliseerimine. Internaliseeritud normid kinnistuvad teadmises sotsiaalse kontrolli protsessis, sundides inimest pidevalt oma käitumise üle järele mõtlema vältimaks konflikti vastava sootsiumiga, kus aegade jooksul on välja kujunenud oma normid.⁸⁴

Sotsiaalse suhtlemise kui interaktsiooni käigus omandatakse teadmiste, normide ja väärtustesüsteem. Inimene hakkab juba varasest lapsepõlvest alates alateadlikult omaks võtma kõike, mida ümbritsev keskkond talle pakub, omandades ajapikku sotsiaalsed normid ja väärtused. Indiviidi teadvuses kujuneb hierarhiliselt reastunud väärtuste süsteem, mis alateadlikult suunab inimese tegutsemist ühiskonnas.⁸⁵

Seega mõeldakse sotsialiseerumise all isiku integreerimist ühiskonda, kehtivate normide enda omaks tegemist. Sotsialiseerunud indiviid jaatab ja tunnistab norme ehk internaliseerib need. See algab juba perekonnas ja koolis ning võib toimuda ka näiteks positiivse üldpreventatsiooni abil.⁸⁶

Nõnda nagu sotsiaalset kogemust omandatakse terve elu vältel, nii toimub Kaugia hinnangul elukestvalt ka sotsialiseerumine. Viimase näol on tegemist seega isiksuse kujunemise protsessiga,

⁸³ Riiklik programm „Eesti ühiskonna väärtusarendus 2009-2013“. - M. Sutrop, P. Valk, K. Velbaum. Väärtused ja väärtuskasvatus. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2009, lk 485.

⁸⁴ S. Kaugia (2011), lk 87.

⁸⁵ S. Kaugia (2006), lk 94.

⁸⁶ J. Sootak. Karistusõiguse alused. Tallinn: Kirjastus Juura 2003, lk 186.

mille käigus indiviid omandab antud ühiskonnas ja sotsiaalses grupis olulised teadmised, väärtused, normid, käitumisviisid, teatava sotsiaalsete rollide süsteemi ning kultuuri.⁸⁷

Sündides teatud sotsiaalsetesse oludesse, kus erinevad käitumisnormid, -standardid isikut juba ees ootavad, tuleb vastavasse sootsiumisse sattunud hakata tegelema „eneseharimisega“ (sotsialiseerumisega) ja lasta teistel endale selgitada nõudeid, soovitusi, õigusi ja kohustusi (st lasta end sotsialiseerida), millega ta vastavas ühiskonnas elades peab arvestama.⁸⁸ Seega mängivadki individuaalse väärtussüsteemi väljakujunemisel olulist rolli isiku esimesed sotsialiseerimisagendid (s.o vanemad ja perekond), kelle kujundada on suures osas ka isiku normiteadvuse see tahk, mis puudutab isiku emotsioone, suhtumist ja hoiakuid inimkäitumist reguleerivate normide suhtes.⁸⁹

Õiguslik sotsialiseerumine on üks sotsialiseerumise alaliik. Sotsialiseerumise õiguslik olemus väljendub mitte niivõrd selles, et indiviid omandab ühiskonnas kehtivad õigusnormid, kuivõrd selles, et õiguse mõju inimese teadvusele aitab tal internaliseerida ühiskonna sotsiaalkultuurilisi, sh juriidilisi väärtusi. Nagu sotsialiseerumisega üldse, nii algab ka õiguslik sotsialiseerumine inimese varajases lapsepõlves; kõrvuti kõlblusteadvusega areneb õigusteadvus.⁹⁰

Kehtivad sotsiaalsed (sh õigus-) normid peavad olema vastavuses indiviidide ja sotsiaalsete gruppide elamistingimustega, ühiskonna arengutasemega, sest just see on normide efektiivsuse eelduseks. Kehtivate normide efektiivsuse tagamine on olulise tähtsusega kogu õigussüsteemi jaoks. Kui kehtestatud õigusnorme ei järgita, sest need ei ole vastavuses indiviidide ja sotsiaalsete gruppide reaalses elamistingimustega, ning kui langeb valitsemisorganite autoriteet, võtavad ühiskonnaliikmed omaks mingid teised käitumisreeglid.⁹¹ Tegemist on anoomiaga, millest oli juttu eespool.

Siinkohal väärubki rõhutamist õigusruumi olemuslik seos mitte niivõrd õigusnormi kui niisugusega või normide (loogilise) süsteemiga, vaid peamiselt normi (süsteemi) toimimise

⁸⁷ S. Kaugia (2006), lk 97-98.

⁸⁸ S. Kaugia. Alaealine õigusliku vastutuse subjektina. – S. Kaugia (koost). Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia. Õppematerjale III. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2003, lk 147-148.

⁸⁹ S. Kaugia (2006), lk 79.

⁹⁰ S. Kaugia (2011), lk 88.

⁹¹ S. Kaugia (2000), lk 43.

mehhanismidega. Õigusnorm formaalse regulaatorina teatavasti rajaneb (avalikule) sunnile või selle kasutamise ähvardusele. See ei pea olema tingimata institutsioneeritud riiklik sund, ka mitte füüsiline mõjutamine, kuid siiski piisavalt reaalne nii vormilt, ulatuselt kui ka rakendumise tõenäosuse seiskohalt. Ehk teisisõnu: normidele vastava käitumise järelvalvega ei tegele ainult riik vaid ka ühiskond tervikuna tagab normatiivset käitumist.⁹²

Õigusliku sotsialiseerumisena käsitletakse isiksuse kujunemise neid arenguliine, millise tulemusel formeerub individuaalne õigusteadvus, sealhulgas arusaamine oma asendist sotsiaalses struktuuris, sellega seotud rollidest, normatiivsetest ettekirjutustest, subjektiivsetest õigustest ja kohustustest.⁹³

Leitakse, et indiviidi õiguslik sotsialiseerumine seisnebki peamiselt teadmiste omandamises ühiskonnas kehtivast õiguskorrast ning seda sätestavast juriidilisest normisüsteemist. Kooskõlas niisuguse arusaamisega loetakse õiguslikult sotsialiseerunuks inivid, kes tunneb kehtivat seadusandlust, austab kehtivat ja siit tulenevalt käitub ka ise õiguspäraselt.⁹⁴

⁹² E. Raska. Õiguse apoloogia. Sissejuhatus regulatsioonisotsioloogiasse. Tartu: Fontese Kirjastus 2004, lk 78.

⁹³ R. Säästla. Eesti kooliõpilaste sotsiaalne hälbivuse seos sotsiaalsete instituutidega. Magistritöö. Tallinn.

Arvutivõrgus:

http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=39781/Reena+S%E4%E4stla+_Eesti+kooli%F5pilaste+sotsiaalse+h%E4lbivuse+seos+sotsiaalsete+instituutidega.pdf. 27.12.2012. (2007), lk 10.

⁹⁴ E. Raska. Sotsiaalse regulatsiooni õigusvorm. – S.Kaugia (koost, toim). Õiguse sotsiaalsest olemusest ja toimest ühiskonnas. Artiklite kogumik. Avatar Holding OÜ 2009, lk 58.

3. EESTI KOOLINOORTE VÄÄRTUSED JA NENDE ROLL KÄITUMISTENDENTSIDE KUJUNEMISES

3.1. Sihtgrupuuringu eesmärk, metoodika ja valim

Antud bakalaureusetöö raames viis autor läbi sihtgrupuuringu, mille eesmärk oli välja selgitada Lõuna-Eesti koolinoorte (14-17-aastased) väärtushinnanguid mõjutavad olulisemad tegurid/komponendid. Sotsioloogiliseks uurimismeetodiks valis autor ankeetküsitluse, mille küsimustik koosnes nii kinnistest kui ka avatud küsimustest. Küsimusi oli kokku 28 (vt lisa 1). Avatud küsimuste eesmärk oli saada koolinoorte arvamusi ja täpsustusi seoses väärtushinnangute kujunemisega. Kvantitatiivsete küsimuste vastuseid kodeeriti MS Exelis.

Uurimuse valimi moodustamiseks kasutas autor sihipärast meetodit, kus uurija ise valib uuritavad, püüdes leida üldkogumi kõige tüüpilisemaid esindajaid. Valim koosneb kahe Lõuna-Eesti linna – Viljandi ja Tartu koolinoortest.

Uuring viidi läbi ajaperioodil 12. veebruar – 07. märts 2013. a. kahes erinevas koolis: Viljandi Jakobsoni Koolis ja Tartu Kunstigümnaasiumis. Respondentideks olid 8. ja 9. klasside õpilased.

Välja jagati 184 ankeeti. Kõik ankeedid laekusid ka tagasi. Väga heale tagastamise tulemusele aitas kindlasti kaasa õige meetodi (küsitluse) valik ja koolipsühholoogide kaasabi. Viljandimaalt osales uuringus 52% vastanutest ja Tartumaalt 48%.

Ankeedi täitjatest 54% (99tk) olid tütarlapsed ja 45% (82tk) olid nooremehed ning jäid vanusesse 14-17-aastat (48% olid 15-aastased, 28% olid 14-aastased, 22% olid 16-aastased ja 1 oli 17-aastane). Suurem osa vastanutest käivad 8. ja 9. klassis (vastavalt 51% ja 47%). Klasside suurused jäävad vahemikku 16-26 õpilast.

3.2 Sihtgrupuuringu tulemuste analüüs

Noorte väärtuste kujunemist ei analüüsi töö autor ankeedis esitatud küsimuste kaupa, vaid toob välja analüüsimisel kujunenud üldised noorte seisukohad ja üksikud üldisest arvamusest väga erinevad vastused esitatud küsimustele.

Küsimusele, kas Sulle meeldivad Sinu klassikaaslased, vastas jaatavalt enamus (62%) koolinoori. Tore oli ka tõdeda, et ca 28% vastanutest vastas, et neile meeldivad kõik nende klassikaaslased, samas oli ka neid (9%), kellele ei meeldinud enamus oma klassikaaslastest ja vaid ühele noorele (0,5%) ei meeldinud ükski tema klassi kaasõpilastest.

Noored väärtustavad sõbralikkust, uuringus osalenud noortest ca 65% tõid seda esile. Küsimusele, kui tähtis on olla tuttavate ja sõprade seas hinnatud, vastas 40%, et on väga tähtis ja 52%, et pigem tähtis. Sellest saab järeldada, et noored kujundvad oma käitumise oma eakaaslaste järgi. Et olla sõprade seas populaarne ja hinnatud, selleks on vaja noorte arvates omada palju sõpru, head välimust ja head õppeedukust ning lisaks ka head iseloomu. Suure taskuraha omamisega ei kaasne noorte arvates populaarsus eakaaslaste hulgas. Sõprade suurest osatähtsusest on ka tingitud noorte eeskujud – ca 35% vastanutest võtavad eeskuju oma sõpradest, enamus tahab sarnaneda või enda arvates sarnaneb mõne sõbraga. Samuti, kui noored vajavad nõu kuidas käituda, küsivad nad kõigepealt arvamust mõnelt oma sõbralt (50%), siis emalt või isalt, õpetajalt alles kõige viimases järjekorras. Küsimusele, mis sunnib Sinu arvates noori käituma nii nagu nad tegelikult käituvad, peamise tegurina vastati, et soov meeldida sõpradele.

Küsitlusest selgus ka, et vanematega läbisaamine on noortel samuti hea, 92% vastanutest väitis, et suhted perekonnas on head või pigem head. Seepärast noored võtavad eeskuju käitumisel suhtumises teistesse oma vanematelt (38%) ning peavad oma elus kõige tähtsamaks perekonda, nii arvas 83% vastanutest. Avaliku elu tegelased omavad noorte hulgas marginaalset tähtsust, ainult 9% võtab eeskuju avaliku elu tegelastest, mis ei sisaldanud poliitikuid. Küsimustikus oli poliitikud eraldi välja toodud, kellest võtab eeskuju ainult 1% vastanutest.

Tööd kirjutama asudes oli autor seisukohal, et noori paneb liikuma ja tegutsema materiaalne heaolu, kuid uuringu tulemustest selgus, et 58% väärtustavad eneseteostust, 28% vastanutest

kavatseb siduda end tegevusvaldkonnaga, mis tagab materiaalse heaolu. Üks vastanutest väärtustas võimalust olla maailmale abiks ja üks noor, et aidata haigeid ja kannatanuid. Tulemustest selgus, et kõigepealt eelistavad noored leida endale meeldiv tegevus, töö.

Respondentide arvates on selleks, et elus läbi lüüa ning tulevikus edukas olla, vaja kõigepealt head haridust (19%), siis tutvusi (16%), enda tööd ja vaeva (16%) ning eesmärgile pühendumist ja sihikindlust (16%). Vanemate varanduslik seis (3%) ei oma noorte arvates tähtsust edaspidises elus hakkama saamises, kuid osatähtsust omab õnn (10%), hea välimus (7%) ja paljude sõprade olemasolu (7%).

Üllatuslik oli tõdeda, et noored väärtustavad võrdselt *tervist*, oma perekonda ja lähedasi sõpru, millede osakaalud küsitluses said praktiliselt võrdse jaotuse. Kuid hirm tervise halvenemise pärast oli suurim mure põhjustaja noorte hulgas (40%), millele järgnes hirm, et jään peale kooli lõpetamist töötuks ning kolmandaks, et sõbrad pööravad mulle selja.

Küsimus selle kohta, kui palju esineb teie koolis füüsilist ja vaimset vägivalda selgus uuringu tulemustest, et 73% vastanute teada esineb füüsilist vägivalda ja 27% vastas, et seda ei esine. Füüsilise vägivalla peamisteks põhjustajateks on noorte arvates kadedus, sõprade puudus ja noorte kibestumine ja viha, mis valatakse välja oma kaaslastele. Vaimse vägivalla esinemist kinnitas 66% vastanutest, 30% vastas, et seda ei esine ja 4% jätsid vastamata või ei osanud vastata. Andmetest nähtub, et protsentuaalselt esineb koolides füüsilist ja vaimset vägivalda võrdselt. Ka nimetati vaimse ja füüsilise vägivalla põhjustena samu tegureid. Autor on seisukohal, et vägivalla peamine põhjus on vanemate materiaalne ebavõrdsus, mis kandub üle lastele. Lapsed tunnetavad ebavõrdsust, mis väljendub nt riietuses ja teistes materiaalsetes esemetes ning mis toob kaasa laste kibestumise, sõprade puudumise, alaväärsustunde.

Samas, keskmise muutis kõrgeks just 3 noore arvamus, kes teadsid, et füüsilise vägivalla juhtumeid on olnud koolis 100-200. Kui nende kolme noore vastused välja arvata, siis keskmine juhtumine arv on 3,6. Kõigi vaimse vägivalla esinemisele „Jah“ vastanute keskmine juhtumine arv oli 14,3. Samas keskmise muutis kõrgeks 9 noore arvamus, kes teadis, et füüsilisi vägivalla juhtumeid on olnud koolis 100-200. Kui nende üheksa noore vastused välja arvata, siis keskmine juhtumine arv on 5,6.

Füüsilise ja vaimse vägivalda põhjustena tõid noored esile samad põhjused: noorte kibestumus ja viha, mis valatakse välja oma kaaslastele, kadedus, sõprade puudumine, vägivaldsete alaväärsustunne, tähelepanu puudumine vanemate poolt, rahaline ebavõrdsus. Kaks vastanutest vastas, et ka õpetaja poolset vaimset vägivalda esineb, kuigi üks sedasi vastanud noor väitis ise, et tema õppeedukus on korras. Noorte seisukoht uuringu tulemusi vaagides on, et vaimne vägivald on tõsisem probleem kui füüsiline, kuigi tulemuste põhjal esineb mõlemaid võrdselt, nimetavad noored avatud küsimustes vaimset vägivalda rohkem.

Noorte arvates on üldiselt koolis turvaline käia – 79% vastanutest vastas nii. Koolivägivalda ohvriks langemine ei tee noortele muret. Kolmandik (35%) vastanutest on nõus seadustest üle astuma, et tagada materiaalne heaolu. See seondub 16. küsimusega, kus vastanutest 28% kavatsevad siduda ennast tegevusvaldkonnaga, mis tagab materiaalse heaolu. Ehk kolmandik noortest juhindub materiaalsest heaolust või vajadusest oma tegevuses.

3.3. Sihtgrupuuringu järeldused

Empiirilise uuringu tulemustest saab järeldada, et suurim sotsialiseerimisagent on noorte hulgas nende oma eakaaslased, sõbrad. Kuna uuritavad noored veedavad enamuse päevast oma eakaaslastega koolis olles, omab väga tähtsat rolli kool noorte väärtuste kujundamisel. Kool peab tagama noortele terve ja õiglase õhkkonna, et oleks vähem nii vaimset kui ka füüsilist vägivalda. Et koolis esineks vähem nii vaimset kui füüsilist vägivalda, peaks töö autori arvates kooli sisse viima jälle koolivormi, mille tagajärjel väheneks kadedus ja alaväärsus, mis on tingitud riietuse erinevusest. Muidugi ei tohi koolis õpetada sellised õpetajad, kes ise osalevad vaimse vägivalda protsessis – nii mõnedki noored vastasid, et kogevad ka õpetajate poolt vaimset vägivalda. Seega kooli roll õigete väärtuste loojatena, tekitajatena omab suurimat tähtsust noorte maailmavaate kujundajana, väärtusorientatsiooni loojana.

Uuringu tulemustest selgus, et noorte arvates tagavad tuttavate ja sõprade hulgas kõrge hinnangu järgmised tingimused: hea välimus, hea õppeedukus ja palju sõpru. Ehk tulemustest on näha, et noored väärtustavad haridust võrdselt sõprade olemaolu ja hea välimusega.

Hea oli ka tõdeda, et noored väärtustavad haridust ja eneseteostust. Noorte väärtuste prioriteetideks ei ole mitte materiaalne heaolu, vaid haridus, tervis, oma perekond. Kuna noored pöörduvad neil tekkivate küsimuste korral viimases järjekorras õpetajate poole, puudub usaldus õpetajate vastu või ei ole koolis piisavalt häid pedagooge.

Oma tervise pärast hirmu tundmine on samuti teema, mis vajaks täiendavat uurimist: kas tänapäeva noored on oma tervise pärast hakanud rohkem muret tundma või on neil rohkem tervise probleeme kui eelnevatel põlvkondadel. Sellises vanuses ei peaks tervise pärast muret tundma.

Töö autor on seisukohalt, et füüsilise ja vaimse vägivalda võrdne esinemine koolis on tingitud sellest, et vaimne vägivald ei torka nii silma kui füüsiline. Kuid vaimset vägivalda esineb kindlasti rohkem, sest avatud küsimustes rääkisid noored pigem vaimsest vägivallast kui füüsilisest. See, et esineb nii palju vägivalda koolis, on terve ühiskonna probleem, sest noored peegeldavad ühiskonna ühte osa. Mingit kindlat ja ühest lahendust vägivalda vähendamiseks koolis ei ole arvanud töö autor, kuid sellega tuleks pidevalt tegeleda. Alates õpetajate palkade tõstmisest, mis tooks võib-olla ka paremad pedagoogid kooli, mitte see, et kõigepealt tuleb hooned valmis ehitada nagu hetkel Eestis valitsev haridusreform toimub.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et noorte väärtushinnangud on terved – nad väärtustavad perekonda, head haridust, tervist ja oma sõpru.

KOKKUVÕTE

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli leida vastus küsimusele, kuidas kujunevad noorte väärtushinnangud, millised sotsialiseerimisagendid ja institutsioonid on peamised noorte väärtuste, väärtushinnangute ja väärtusorientatsioonide kujundajad.

Väärtustemaatika on väga eripalgeline, sõltub uuriavast ühiskonnast, hetke ajast jne. Kunagi tegeles väärtustega ainult sotsioloogia, kuid käesolevaks ajaks on temaatika jõudnud ka õigusteadusesse, väärtused kui normatiivse käitumise vundamendina. Mõned uurijad on arvamusel, et ühiskonnas on olemas süvastruktuur millest inimesed juhinduvad. Mitte ei lähe kaasa majandusliku ja poliitiliste muutustega kaasas käivate väärtushinnangute muutustega. Kuid antud töö autor on seisukohal, et inimesed lähevad kaasa muutustega ühiskonnas ja neis sisaldub ka süvastruktuur. Kuid muutustega kohandumine võtab inimestel aega ja harjumist, mille tagajärg on mitte alati norme järgiv käitumine.

Mida rohkem seadused vastavad kõigi poolt omaks võetud väärtustele, seda enam seadusi järgitakse ja seda rohkem on normikuulekust ning vähem anoomiat esineb ühiskonnas. Seega väärtustemaatikaga tegelemine on ühiskonna jaoks suurimaid prioriteete, millega peaks tegelema rohkem ja süstemaatilisemalt.

Läbiviidud empiirilisest uuringust selgus, et noored kujundavad oma väärtushinnangud sõprade järgi ja teiseks suureks sotsialiseerimisagendiks on vanemad. Ei leidnud kinnitust autori subjektiivne arvamus, et noorte hulgas on populaarsed avaliku elu tegelased, poliitikud, näitlejad, sportlased.

Töö hüpotees: noorte kõige suuremaks käitumuslikuks mõjutajaks, väärtuste, väärtushinnangute ja väärtusorientatsioonide põhjustajaks on materiaalne külg, ei leidnud kinnitust. Enamus noori väärtustab pigem enesteostust kui materiaalset heaolu. Ja veelkord tuleb ära mainida, et kuna noored veedavad enamuse päevast koolis, on kool peamisi sotsialiseerimise institutsioone. Seega on vaja tegeleda koolis väärtuste kasvatusega, et noored saaksid edasiseks eluks õiged väärtushinnangud ja neil endil tekiksid õiged väärtusorientatsioonid.

Teoorias toodud seisukoht, et kool on suurim sotsialiseerimisinstiitutsioon leidis seega kinnitust. Empiirilisest uuringust selgus, et noored suhtlevad seal oma eakaaslastega kõige rohkem, nad väärtustavad head haridust ja seal kujuneb ka nende maailmavaade.

Käesoleva töö suurimaks tõdemuseks on autori hinnangul see, et noorte väärtushinnangute suurimaks mõjutajaks ei ole aineeline heaolu vaid tähtsam on eneseteostus, perekond, sõbrad ja hea tervis. Kuigi autor oli seisukohal, et noored tegutsevad ainult materiaalse heaolu nimel. Seega võib kokkuvõtvalt öelda, et noorte väärtushinnangud on terved, kuid tuleb tegelda vaimse ja füüsilise vägivalla vähendamisega.

EFFECT OF VALUES ON THE BEHAVIOUR OF YOUTH

Summary

The aim of this Bachelor's thesis was to find answers to the following questions: how the values of young people develop, which agents of socialization and institutions have the greatest effect on youth values, value judgments and value orientations.

The subject of value topics is very diverse, depending on the society, time, etc. Historically, the values were studied only in sociology, but now the topic has also reached law, covering values as a foundation for normative behavior. Some scholars are of the opinion that there is a deep structure in the society, which people use as a guide. Not all people go along with changes in value judgements, that accompany economical and political changes. However, in the author's opinion people go along the changes in society and they also include the deep structure. But adapting to changes takes time and the consequence of that is behavior which does not always comply with norms.

When the laws are closer the values espoused in society, the more law and norm compliance, and less anomy there is in society. Thus the topic of values should be one of the biggest priorities for the society, which should be addressed more often and more systematically.

Empirical study revealed that young people shape their values according to their peers, with the other major agent of socialization being their parents. The author's subjective opinion, that public figures, politicians, actors and athletes are popular among young people, was not confirmed.

Working hypothesis: material values are the greatest factor influencing the behavior, values, value judgments and value orientations of young people, was not confirmed. Most young people value self-actualization over material wealth. And once again it must be mentioned that since young people spend most of their day at school, the school is one of the principal institutions of socialization. Therefore it is necessary to teach values at school, ensuring that young people would receive the correct value judgments for later in life and form the correct value orientations on their own.

The opinion offered in the theoretical part, stating that the school is the greatest institution of

socialization, was thus confirmed. The empirical study showed that young people interact with their peers the most at school, they value a good education and it is also the place where their world view forms.

In the author's opinion, the major conclusion of this thesis is that the greatest influence on the value judgments of young people does not come from material welfare. Instead, they consider self-actualization, family, friends and health to be more important; even though the original opinion of the author was that young people act only in the interests of material prosperity.

Thus it must be concluded that youth values are healthy, but the levels of mental and physical violence must be reduced.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Aimre, I. Sotsioloogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2001.
2. Arvist, M., Heinla, E. Kultuur, elukvaliteet ja väärtushinnangud. Tallinn 2001.
3. Bandura, A., Walters, R. H. Social Learning and Personality Development. London 1970.
4. Bauman, Z., May, T. Mõeldes sotsioloogiliselt. Võru: Eesti Vabariigisõjaväe Kirjastus, 2004.
5. Clinard, M.B. Sociology of Deviant Behavior. Fourth Edition. Holt, Rinehart and Winston, inc., 1974.
6. Encyclopedia Britannica Online. Arvutivõrgus: <http://www.britannica.com/EBchecked/tpoc/26587/anomie>. 13.03.2013.
7. Ginter, J., Kaugia, S. Emile Durkheim ja hälbekäitumise sotsioloogia – Juridica, V, 1998.
8. Heinal, E. Kultuur, elukvaliteet ja väärtushinnangud. Tallinn 2001.
9. Hess, B. B., Markson, E.W., Stein, P.J. Sotsioloogia. Tallinn: Külim 2000.
10. Jaanhold, E. Õpilaste arutelurühma kokkuvõte. – Sutrop, M., Valk, P., Velbaum, K. Väärtused ja väärtuskasvatus. Tartu: Tartu Ülikooli Eetikakeskus, 2009, lk 423.
11. Kaugia, S. Alaealine õigusliku vastutuse subjektina. – Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia. Õppematerjale III. S. Kaugia (koost). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2003.
12. Kaugia, S. Eesti noorte õigusliku sotsialiseerimise agentide mõjust siirdeühiskonnas. – Akadeemia, 1, 2002.
13. Kaugia, S. Õigusteadvuse olemus ja arengudeterminandid. Tartu Ülikooli Kirjastus, 2011.
14. Kaugia, S. Õigusteadvus: olemus, kujunemine, toimimine. – Õigus ühiskonnas. Artiklite kogumik S. Kaugia (koost). Tartu: Avatar, 2006.
15. Kenkmann, P. Hälbekäitumine sotsioloogia vaatekohast. – Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia. III. Õppematerjale. S. Kaugia (koost). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2003.
16. Kera, S. Noorsooliikumine ja isiksuse areng. Teadustööde kogumik. Tallinn 1991.
17. Kirsh, S.J. Children, Adolescents and Media Violence: A Critical Look at the Research. California, 2004.
18. Kitvel, T. Väärtuskasvatustest Eestis 20. Sajandil. – Heinla, E. Kultuur, elukvaliteet ja väärtushinnangud. Tallinn: TPÜ Kirjastus, 2001.
19. Krull, E. Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2000.

20. Lukas, T. Kool hoiab ühiskonda koos. – Väärtused ja väärtuskasvatus. Sutrop, M., Valk, P., Velbaum, K. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2009.
21. Merton, R.K. On Social Structure and Science. Chicago and London: The University of Chicago Press 1996.
22. Niemi, H. Õpetaja väärtuste kandaja ja vahendaja. – Väärtused ja väärtuskasvatus. Sutrop, M., Valk, P., Velbaum, K. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2009.
23. Nigesen, K. Pere ja kooli tõekspidamiste ühtsus: hea kasvatus eeldus. – Sutrop, M., Valk, P., Velbaum, K. Väärtused ja väärtuskasvatus. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2009.
24. Raska, E. Sotsiaalse regulatsiooni õigusvorm. – Õiguse sotsiaalsest olemusest ja toimest ühiskonnas. Artiklite kogumik. S. Kaugia (koost, toim). Kõrveküla: Avatar Holding OÜ 2009.
25. Raska, E. Õiguse apoloogia. Sissejuhatus regulatsioonisotsioloogiasse. Tartu: Fontese Kirjastus 2004.
26. Raska, E. Õiguse kehtestamise sotsiaalne mehhanism. – Õigus ühiskonnas. S. Kaugia (koost). Tartu: Avatar grupp 2006.
27. Raudsepp, I. Läbi loovainete väärtusi õppides. – Sutrop, M., Valk, P., Velbaum, K. Väärtused ja väärtuskasvatus. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2009.
28. Riiklik programm „Eesti ühiskonna väärtusarendus 2009-2013“. – Sutrop, M., Valk, P., Velbaum, K. Väärtused ja väärtuskasvatus. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2009.
29. Ritzer, G., Ryan, J. M. The Concise encyclopedia of Sociology. UK: Wiley-Blackwell 2011.
30. Saarniit, J. Eesti noorte väärtushinnangud läbi aegade. Tallinn 1995.
31. Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn: Kirjastus Juura 2003.
32. Strömpl, J., Selg, M., Soo, K., Šahverdov-Žarkovski, B. Eesti teismeliste vägivallatõlgendused. Tallinn: Sotsiaalministeeriumi toimetised, nr 3/2007.
33. Sutrop, M. Väärtused ja haridus ühiskondlikus kontekstis. – Sutrop, M., Valk, P., Velbaum, K. Väärtused ja väärtuskasvatus. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2009.
34. Säästla, R. Eesti kooliõpilaste sotsiaalne hälbivuse seos sotsiaalsete instituutidega. Magistritöö. Tallinn. Arvutivõrgus:
http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=39781/Reena+S%E4%E4stla+_Eesti+kooli%F5pilaste+sotsiaalse+h%E4lbivuse+seos+sotsiaalsete+instituutidega.pdf
 27.12.2012. (2007).

35. Talts, L. Eesti ja põhjamaade laste väärtushinnangud. Tallinn: 1994.
36. Thome, H. Das Konzept sozialer Anomie als Analyseinstrument. 2000. Arvutivõrgus: <http://www.soziologie.uni-halle.de/thome/docs/augsburg.pdf>. 02.02.2013.
37. Tremblay, J-M. „Le crime, phenomene normal“ d'Emile Durkheim. 07.06.2006. Reseaux infotmatiques.
Arvutivõrgus:http://classiques.uqac.ca/classiques/Durkheim_emile/crime_phenomene_normal_crime_phenomemne_normal_texte.html.seisuga 10.12.2012.
38. Tuulik, M. Kasvamine, kasvatus ja väärtustamine. – Haridus, 8, 1991.
39. Vahtramäe, K. Lastevanemate arutelurühma kokkuvõte. – Sutrop, M., Valk,P., Velbaum, K. Väärtused ja väärtuskasvatus. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2009.
40. Valk, P. Väärtuskasvatuse mudelit otsimas. – Sutrop, M., Valk,P., Velbaum, K. Väärtused ja väärtuskasvatus. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2009.
41. Vikat, A. Family Formation in Estonia. Helsinki: Ühiselu 1994.
42. Vinter, K. Väike laps, meedia ja meediakasvatus. – Arvutivõrgus: http://www.teatoimeta.ee/sisu/Vaike_laps_meedia_ja_meediakasvat_5.htm, 11.12.2012.

LISAD

Lisa 1. Küsimustik ja vastuste kokkuvõte

Lugupeetud vastaja!

Olen Tartu Ülikooli õigusteaduskonna üliõpilane Koit Kallaste ja kirjutan bakalaureusetööd teemal „Väärtused noorte käitumise mõjuritena“. Seoses sellega palun Sinul täita alljärgnev küsitlus selgitamaks hinnanguid ja arvamusi väärtushinnangute kohta.

Küsitlus on anonüümne ning küsitluse tulemusi kasutatakse ainult nimetatud bakalaureusetöö raames. Vastused palun märki ristiga „X“ ja vajadusel kirjuta vastus vabas vormis.

1. Sugu:

- a) Noormees
- b) Tütarlaps

	Arv	%
Noormees	82	44,6
Tütarlaps	99	53,8
Ei vastanud	3	1,6
Kokku	184	100,00

2. Vanus: _____ aastat

Vanus	Arv	%
14	51	27,7
15	88	47,8
16	40	21,7
17	1	0,5
Ei vastanud	4	2,2
Kokku	184	100,00

3. Linn, kus koolis käid: _____

Linn, kus koolis käid	Arv	%
Viljandi	96	52,2
Tartu	88	47,8
Kokku	184	100

4. Mitmendas klassis Sa õpid? _____

	Arv	%
7.klassis	2	1,1
8.klassis	94	51,1
9.klassis	86	46,7
Ei vastanud	2	1,1
Kokku	184	100,00

5. Mitu õpilast Sinu klassis õpib? _____

	Arv	%
16	26	14,1
18	46	25,0
20	32	17,4
23	15	8,2
24	1	0,5
25	20	10,9
26	41	22,3
Ei vastanud	3	1,6
Kokku	184	100

6. Kas Sulle meeldivad Sinu klassikaaslased? (NB! Märki ära 1 õige vastus!)

	Arv	%
a) Jah, kõik	51	27,7
b) Jah, enamused	114	62,0
c) Enamused ei meeldi	16	8,7
d) Ei meeldi ükski	1	0,5
e) Ei vastanud	2	1,1
Kokku	184	100

7. Palun kirjuta, milline on (või peaks) olema inimene, kes Sulle meeldib?

Nimetatud omadus	Arv	%
Sõbralik	113	64,6
Hea huumorimeelega, humoorikas, naljakas	55	31,4
Abivalmis	30	17,1
Aus	30	17,1
Illus	18	10,3
Heasüdamlik	17	9,7
Rõõmsamaalne, lõbus, positiivne	17	9,7
Hooliv	12	6,9
Usaldusväärne	12	6,9
Ei vastanud	9	5,1
Kokku vastas noori	175	100
Erinevaid omadusi nimetati kokku:	103	

8. **Kui tähtis on Sinu arvates olla tuttavate ja sõprade seas hinnatud?** (NB! Märgi ära 1 õige vastus!)

	Arv	%
a) Väga tähtis	74	40,2
b) Pigem tähtis kui mitte	95	51,6
c) Pigem ei ole tähtis	12	6,5
d) Ei ole üldse tähtis	1	0,5
e) Ei vastanud	2	1,1
Kokku	184	100

9. **Mis aitab Sinu arvates kaasa sellele, et saada tuttavate ja sõprade silmis hinnatuks?** (NB! Järjesta väited tähtsuse järjekorras: 1-kõige vähem tähtsam....6-kõige tähtsam)

	Hinnangute summa	%
a) Palju sõpru	287	18,5
b) Hea välimus	341	22,0
c) Hea õppeedukus	306	19,7
d) Rikkad vanemad	151	9,7
e) Palju taskuraha	198	12,8
f) Muu	267	17,2
Kokku	1550	100

Muu...	Arv	%
Hea iseloom	28	16,0
Sõbralikkus	14	8,0
Hea käitumine	11	6,3
Hea suhtlemisokus	5	2,9
Hea huumorisoonega/naljakas	3	1,7
Hea läbisaamine teiste inimestega, sh perega	3	1,7
Ei vastanud	92	52,6
Kokku vastas noori	92	100
Kokku erinevaid omadusi nimetati	36	

10. **Mis tagab Sinu arvates elus kergemini läbilöömise?** (NB! Lubatud on märkida ära mitu vastusevarianti)

	Arv	%
a) Hea haridus	35	19,2%
b) Eesmärgile pühendumine ja sihikindlus	31	17,1%
c) Tutvused	30	16,1%
d) Enda töö ja vaev	28	15,2%
e) Õnn	18	9,9%
f) Vanemate varaline seis	12	6,3%
g) Palju sõpru	10	5,6%
h) Hea välimus	10	5,6%

i) Teistega manipuleerimise oskus	6	3,4%
j) Muu...	4	1,7%
Kokku	184	100,00%

Muu: vastanuid 4, erinevaid omadusi nimetati 5
Iseloom, rikkus/raha

11. Kellest võtan eeskuju teistesse suhtumises? (NB! Märki ära 1 õige vastus!)

	Arv	%
a) Sõpradest	64	34,8%
b) Oma kooli õpetajatest	3	1,8%
c) Avaliku elu tegelastest	17	9,1%
d) Vanematest	70	38,0%
e) Poliitikutest	3	1,4%
f) Kellestki teisest (kellest?)	27	14,9%
Kokku	184	100,00%

Kellestki teisest (kellest?): vastanuid 27, erinevaid omadusi nimetati 11
Iseenda arvamusest, ei ole mõjutatav, seega ei võta kellestki
Teistest lähedastest (nt sugulastest, Õdedest-vendadest)
Kuulsustest nagu One Direction, Emil Phil, Christer Lars

12. Kellega enda arvates sarnaned Sina? (NB! Märki õige väite juurde X)

	Täiesti nõus: arv/%	Pigem nõus: arv/%	Pigem ei ole nõus: arv/%	Ei ole nõus: arv/%	Küsimusele mittevastanute: arv/%
a) Mõne sõbraga	41/22,3	81/44,0	46/25,0	12/6,5	4/2,2
b) Emaga	32/17,4	88/47,8	35/19,0	23/12,5	6/3,3
c) Isaga	40/21,7	77/41,8	29/15,8	34/18,5	4/2,2
d) Mõne õpetajaga	0/0,0	11/6,0	46/25,0	120/65,2	7/3,8
e) Mõne sugulasega	24/13,0	85/46,2	35/19,0	31/16,8	9/4,9
f) Õe või vennaga	33/17,9	62/33,7	33/17,9	42/22,8	14/7,6
g) Mõne koolikaaslasega, keda ei pea oma sõbraks	9/4,9	27/14,7	49/26,6	95/51,6	4/2,2
h) Mõne raamatu või filmi kangelasega	12/6,5	41/22,3	54/29,3	72/39,1	5/2,7
i) Muu					

Muu: vastanuid 16, erinevaid omadusi nimetati 5
Kuulsustega (One Direction, lauljaga, näitlejaga, poliitikutega, sportlasega)
Iseendaga
Vanavanematega (vanaisaga)
Trennikaaslastega
Oma iidoliga

13. Kellega Sa tahaksid sarnaneda? (NB! Märki õige väite juurde X)

	Täiesti nõus: arv/%	Pigem nõus:	Pigem ei ole nõus:	Ei ole nõus:	Küsimusele mittevasta-
--	------------------------	-------------	--------------------	--------------	------------------------

		arv/%	arv/%	arv/%	nute: arv/%
a) Mõne sõbraga	48/26,1	66/35,9	28/15,2	36/19,6	6/3,3
b) Emaga	38/20,7	70/38,0	32/17,4	38/20,7	6/3,3
c) Isaga	35/19,0	59/32,1	37/20,1	46/25,0	7/3,8
d) Mõne õpetajaga	2/1,1	16/8,7	57/31,0	101/54,9	8/4,3
e) Mõne sugulasega	36/19,6	56/30,4	39/21,2	43/23,4	10/5,4
f) Õe või vennaga	33/17,9	44/23,9	38/20,7	56/30,4	13/7,1
g) Mõne koolikaaslasega, keda ei pea oma sõbraks	16/8,7	27/14,7	43/23,4	90/48,9	8/4,3
h) Mõne raamatu või filmi kangelasega	44/23,9	54/29,3	25/13,6	53/28,8	8/4,3
i) Muu					

Muu: vastanuid 16, erinevaid omadusi nimetati 6
 Kuulsustega (välismaa näitlejad, lauljad, sportlased, poliitikud)
 Iseendaga
 Vanavanematega
 Trennikaaslastega
 Aktivistidega
 Idoliga

14. Kui Sa mõnikord ei tea, kuidas käituda, kellelt Sa nõu küsid? (NB! Märki õige väite juurde X)

	Täiesti nõus: arv/%	Pigem nõus: arv/%	Pigem ei ole nõus: arv/%	Ei ole nõus: arv/%	Küsimusele mittevastanute: arv/%
a) Mõnelt sõbralt	92/50,0	62/33,7	15/8,2	8/4,3	7/3,8
b) Emalt	84/45,7	58/31,5	23/12,5	14/7,6	5/2,7
c) Isalt	54/29,3	52/28,3	33/17,9	37/20,1	8/4,3
d) Mõnelt õpetajalt	2/1,1	28/15,2	55/29,9	91/49,5	8/4,3
e) Mõnelt sugulaselt	28/15,2	58/31,5	44/23,9	48/26,1	6/3,3
f) Õelt või vennalt	43/23,4	42/22,8	26/14,1	60/32,6	13/7,1
g) Mõnelt koolikaaslaselt	13/7,1	49/26,6	54/29,3	62/33,7	6/3,3
h) Võõralt	9/4,9	5/2,7	18/9,9	146/79,3	6/3,3
i) Muu					

Muu: vastanuid 12, erinevaid omadusi nimetati 9
 Tüdruksõbralt/poisilt
 Mõtlen iseenda peas kuidas oleks õigem
 Internet
 Jumalalt
 Trennikaaslastelt
 Vanavanematega
 Töökaaslaselt
 Südamesõbralt
 Sõbra vennalt

15. Millised on Sinu perekonnaliikmete omavahelised suhted? (NB! Märki ära 1 õige vastus!)

	Arv	%
--	-----	---

a) Omavahelised suhted on head, soojad	92	50,0
b) Pigem head kui halvad	78	42,4
c) Pigem halvad kui head	11	6,0
d) Täiesti halvad, külmad	2	1,1
e) Ei suhtle oma perekonnaga	1	0,5
Kokku	184	100

16. Tulevikus kavatsed end siduda tegevusvaldkondadega, mis: (NB! Märki ära 1 õige vastus!)

	Arv	%
a) Tagab materiaalse heaolu	61	28,0%
b) Meeldib endale	127	58,3%
c) Mida soovitatavad su vanemad	6	2,8%
d) Aitab saada kuulsaks	9	4,1%
e) Mille valib su parim sõber	0	0,0%
f) Võimaldab aidata vähemkindlustatud ühiskonnaliikmeid	8	3,7%
g) Muu	7	3,2%
Kokku	218	100,00%

Muu: vastanuid 6, erinevaid omadusi nimetati 5
 Meeldib endale ja samas tagab ka materiaalse heaolu
 Mille eest teenib
 Olla maailmale abiks
 Valdkonnaga, mis teeb mind õnnelikuks
 Millega saan aidata haigeid või kannatanuid.

17. Milliseid nimetatud teguritest kavatsed oma edaspidises elus kasutada? (NB! Lubatud on märkida ära mitu vastusevarianti)

	Hinnangute summa	%
a) Hea haridus	165	19,1%
b) Vanemate varanduslik seis	25	2,9%
c) Tutvused	138	16,0%
d) Teistega manipuleerimise oskus	32	3,7%
e) Enda töö ja vaev	145	16,8%
f) Eesmärgile pühendumine ja sihikindlus	145	16,8%
g) Palju sõpru	61	7,1%
h) Õnn	85	9,9%
i) Hea välimus	60	7,0%
j) Muu	6	0,7%
Kokku	862	100,00%

Muu: vastanuid 6, erinevaid omadusi nimetati 6
 Aktiivsus/pealehakkamine
 hea korraldusoskus
 Hea iseloom

Raha
Optimism
Jutlustamine

18. Kas Sa nõustud väidetega, et Sinu elus on kõige tähtsam? (NB! Märki õige väite juurde X)

	Täiesti nõus: arv/%	Pigem nõus: arv/%	Pigem ei ole nõus: arv/%	Ei ole nõus: arv/%	Küsimusele mittevastanute: arv/%
a) Perekond	153/83,2	23/12,5	4/2,2	0,0	4/2,2
b) Lähedased sõbrad	131/71,2	42/22,8	5/2,7	1/0,5	5/2,7
c) Tervis	143/77,7	32/17,4	4/2,2	1/0,5	4/2,2
d) Majanduslik heaolu	57/31,0	111/60,3	10/5,4	1/0,5	5/2,7
e) Hea välimus (füüsiline vormisolek)	61/33,2	100/54,3	15/8,2	1/0,55	7/3,8
f) Hea hariduse omandamine	128/69,6	49/26,6	2/1,1	0,0	5/2,7
g) Muu					

Muu: vastanuid 10, erinevaid omadusi nimetati 8

Koguduse tulevik

One Direction

Et sa ei ole üks

Poissõber

Sport (spordisaavutused)

Hea elu

Rahulolu (õnn)

Raha

19. Kas Sinu koolis tuleb ette palju füüsilise vägivalla juhtumeid?

a) Jah, tean _____ (mitut?) kindlat juhtumit

b) Ei ole kuulnud ühestki juhtumist

	Juhtumite arv	%
Jah	130	70,7
Ei	49	26,6
Ei vastanud	5	2,7
Kokku	184	100

20. Mis on või võiksid olla Sinu arvates füüsilise vägivalla põhjused koolis? (NB! Nummerda väited sageduse järjekorras: 1-kõige vähem sagedasem põhjus....6-kõige sagedasem põhjus)

	Hinnangute summa	%
Noorte kibestumus ja viha, mis valatakse välja oma kaaslastele	918	12,7%
Kadedus	907	12,6%
Sõprade puudumine	895	12,4%
Vägivallatsejate alaväärsustunne	797	11,1%

Tähelepanu puudumine vanemate poolt	754	10,5%
Rahaline ebavõrdsus	746	10,4%
Hoolimatus oma kaaslaste suhtes	642	8,9%
Alkoholi/uimastite tarbimine	550	7,6%
Püüd oma koolikaaslaste elu teadlikult hävitada	514	7,1%
Õpetajate ükskõiksus	451	6,3%
Muu	30	0,4%
Kokku	7204	100,00%

Muu: vastanuid 4, erinevaid omadusi nimetati 4.

Tähelepanuvajadus

Mingid omad asjaajamised kiusajaga

Lihtne märklaud

Olla teistest parem ja seega võtta ette nõrgemaid, keda mõnitada

21. Kas Sinu koolis tuleb ette palju vaimse vägivalla (kiusamise) juhtumeid?

- a) Jah, tean _____ (mitut?) kindlat juhtumit.
- c) Ei ole kuulnud ühestki juhtumist.

	Arv	%
Jah	121	65,8
Ei	55	29,9
Ei vastanud	8	4,3
Kokku	184	100

22. Mis on või võiksid olla Sinu arvates vaimse vägivalla põhjused koolis? (NB! Nummerda väited sageduse järjekorras: 1-kõige vähem sagedasem põhjus....6-kõige sagedasem põhjus)

	Hinnangute summa	%
Sõprade puudumine	969	13,6%
Kadedus	918	12,8%
Noorte kibestumus ja viha, mis valatakse välja oma kaaslastele	821	11,5%
Rahaline ebavõrdsus	818	11,5%
Vägivallatsejate alaväärsustunne	748	10,5%
Tähelepanu puudumine vanemate poolt	714	10,0%
Hoolimatus oma kaaslaste suhtes	654	9,2%
Alkoholi/uimastite tarbimine	512	7,2%
Püüd oma koolikaaslaste elu teadlikult hävitada	497	7,0%
Õpetajate ükskõiksus	455	6,4%
Muu	29	0,4%
Kokku	7135	100%

Muu: vastanuid 3, erinevaid omadusi nimetati 3

Lõbu

Kättemaks

Kiusamine õpetajate poolt (mitmed õpilased on vahetanud kooli)

23. Kas vanemate materiaalne kindlustatus tagab populaarsuse koolis? (NB! Märgi ära 1 õige vastus!)

	Arv	%
a) Jah, kindlasti	22	12,2
b) Pigem tagab	96	53,3
c) Pigem ei taga	48	26,7
d) Ei	14	7,8
e) Ei vastanud	4	2,2
Kokku	184	100

24. Mis sunnib Sinu arvates noori käituma nii, nagu nad tegelikult käituvad? (NB! Märgi ära 3 õiget vastust!)

	Hinnangute summa	%
a) Soov meeldida sõpradele	177	32,5%
b) Soov saada isiklikku kasu	85	15,6%
c) Auahnus ja karjerism	60	11,0%
d) Laiskus ja lodevus	58	10,6%
e) Muretu elu ja igavus	57	10,5%
f) Karismatusetunnus	50	9,2%
g) Kartus saada karistada	22	4,0%
h) Kohustus alluda ühiskonnas kehtivatele reeglitele	21	3,9%
i) Soov tuua võimalikult palju kasu ümbritsevatele inimestele	13	2,4%
j) Muu	2	0,4%
Kokku	545	100%

Muu: vastanuid 1
Soov saada tähelepanu

25. Kas oleksid nõus kehtivatest seadustest üle astuma, et tagada enda materiaalselt heaolu?

	Arv	%
Jah	65	35,3
Ei	112	60,9
Ei vastanud	7	3,8
Kokku	184	100

26. Kas Sinu koolis on turvaline käia?

	Arv	%
Jah	145	78,8
Ei	34	18,5
Ei vastanud	5	2,7
Kokku	184	100

27. Mis Sinule kõige rohkem elus muret teeb (mida kardad?) (NB! Märki õige väite juurde X)

	Täiesti nõus: arv/%	Pigem nõus: arv/%	Pigem ei ole nõus: arv/%	Ei ole nõus: arv/%	Küsimusele mittevastavate: arv/%
a) Vanemad kaotavad töökoha	42/22,8	75/40,8	46/25,0	16/8,7	5/2,7
b) Sõbrad pööravad mulle selja ja hakkavad sõbrustama minu vaenlastega	49/26,6	43/23,4	59/32,1	28/15,2	5/2,7
c) Tervise halvenemine	73/39,7	55/29,9	43/23,4	8/4,3	5/2,7
d) Et satun koolivägivalla ohvriks	33/17,9	34/18,5	62/33,7	49/26,6	6/3,3
e) Et jään peale kooli lõpetamist töötuks	56/30,4	53/28,8	38/20,7	33/17,9	4/2,2
f) Et ei ela tulevikus nii rikkalt kui praegu	27/14,7	43/23,4	77/41,8	31/16,8	6/3,3
g) Et ei ole koolis populaarne	8/4,3	23/12,5	85/45,7	61/33,2	8/4,3
h) Vanemad teenivad sõbra vanematest vähem	5/2,7	11/6,0	51/27,7	108/58,7	9/4,9
i) Ei saa koolivaheaegu vanemate rahapuuduse tõttu välismaal veeta	5/2,7	15/8,2	57/31,0	97/52,7	10/5,4
j) Muu					

Muu: vastanuid 8

Kuidas üksi hakkama saada

Kaotada pereliikmed, kogudus

One Directioniga mitte kohtumine

Vanemate ja õe tervis ja heaolu

Ei tea, mida tulevikus edasi teha

Armastatu murrab mu südame

Kui ma peaksin tööle minema, siis ei pruugi ma teha tööd, mis mulle tegelikult meeldib

Et ei saavuta soovitud eesmärgid ja ei saavuta oma unistuste täitumist.

28. Mida sooviksid veel öelda?

Vastanuid 16

1. Inimesed võiksid rohkem silmad lahti ringi käia. See, et ei nähta, mis tegelikult toimub hävitab elusid.

2. Vaimne vägivald on hullemgi kui füüsiline. Eriti siis kui sa ei suuda ennast kaitsta.

3. Et koolis oleks tore käia ja ei oleks mingit vägivalda vaid oleks turvaline kõik.

4. 8.klassi tüdruk – koolis on ohtlik käia, tänapäeval on tüdrukud käitumiselt hullemad ja iga nurga peal on võimalik peksta saada, kui keegi asjatult sind ei salli.

5. Rahaline jõukus ei ole minu jaoks väga oluline. Kahjuks ei olnud. Valin 11. küsimuse juures selle, et suhtun teistesse sedasi nagu nemad minusse suhtuvad.

6. Sellises vanuses on käitumisprobleemid ja kiusamine väga levinud. Hiljem, kui vanemaks saadakse, need muutuvad harvemaks.

7. Mulle on tähtsam vanemate ja õe tervis ja heaolu kui enda oma.
8. Mulle on tähtsamad vanemad ja vennad kui sõbrad.
9. Arvan, et vägivalda nii vaimset kui ka füüsilist on palju nii kodus kui mujal. Ei usu, et selle heaks saaks midagi teha. Kõik algab siiski kodust.
10. Noorte seas mängib raha väga tähtsat rolli, sest rahakamatel on rohkem sõpru.
11. Tänapäeva lapsed on pigem tigidad ja õelad kaaslaste vastu koolis, seda olen märganud.
12. Tähtis pole missugused on su sõbrad või vanemad, vaid sa ise.
13. Igas koolis on palju vaimset vägivalda nii vähemal kui ka rohkemal määral
14. Suurt rolli mängib ikkagi vanemate jõukus ja kui vanemad on vaesemad, siis kiusamise tõenäosus suureneb.
15. Kõik inimesed võiksid rohkem palka saada ja teiste suhtes mõistlikumad olla.
16. Et inimesed poleks nii küünilised teiste vastu.

SUUR TÄNU!

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Koit Kallaste sündinud 9. mail 1975. aastal

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose:

VÄÄRTUSED NOORTE KÄITUMISE MÕJURITENA

mille juhendaja on, *dr iur* Silvia Kaugia

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace´i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 8 mail 2013.a